

Elżbieta Kaczmarska

Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej

Wydział Polonistyki

Uniwersytet Warszawski

***Metody ustalania ekwiwalentów czasowników wyrażających stany
emocjonalne w przekładzie czesko-polskim (BADANIA PILOTAŻOWE)***

6. BADANIA PILOTAŻOWE

Badania pilotażowe z uwzględnieniem wybranych jednostek przeprowadzane były w latach 2010-2015 i dotyczyły jednego lub wielu etapów opisanego algorytmu. Przedstawienie tych badań zobrazuje tok rozwoju metodologii.

6.1. *zdát se*

Pierwszą analizowaną jednostką był czasownik *zdát se*. Słowniki języka czeskiego odnotowują kilka znaczeń tego czasownika i wskazują kilka synonimów: *mít sen, domnívat se, připadat (komu co), vypadat, projevovat se, ukazovat se, jevit se, líbit se, zamlouvat se* (SCSA 2007; SSJC 1971). Pierwszym etapem było sprawdzenie, jakie polskie ekwiwalenty ma ta jednostka w słowniku dwujęzycznym, kolejnym krokiem była ekscerpcja ręczna czeskiej i polskiej wersji tego samego tekstu¹, następnie wyszukiwanie ekwiwalentów w korpusie równoległym.

Słownik. Jednostka *zdát se* to czasownik wieloznaczny, posiadający w języku polskim między innymi następujące odpowiedniki: *śnić się, wydawać się, zdawać się, podobać się*. (Siatkowski i Basaj 2002, 1006-1007). Klasyczny słownik dwujęzyczny nie ma jednak

¹ Ten etap analizy nie został powtórzony przy żadnym kolejnym badaniu i nie zostanie tu bliżej omówiony; szczegółowe wyniki odnaleźć można w: (Kaczmarska 2012).

możliwości zaprezentowania wszystkich ekwiwalentów wraz z kontekstami. Stąd decyzja o ekscerpcji materiału z korpusu równoległego.

Analiza korpusowa sposobów przekładu czasownika *zdát se* opracowana została na podstawie wersji 4 korpusu równoległego InterCorp². Analizie poddane zostały wszystkie formy wspomnianego czasownika oraz jego odpowiedniki w języku polskim.

Korpus równoległy odnalazł 978 wystąpień różnych form czasownika *zdát se* w tłumaczeniu na język polski³.

Schemat podziału wraz z wartościami bezwzględnymi i procentowymi ukazuje poniższa tabela:

Ekwiwalenty w języku polskim	Liczba wystąpień	Udział procentowy
błąd w korpusie	21	2,15%
pominięte w tłumaczeniu	44	4,5%
wydawać się	509	52,1%
zdawać się	190	19,42%
mieć wrażenie	49	5,11%
wyobrażać sobie	1	
wyglądać	34	3,99%
widać	4	
widzieć	1	
sen / śnić się	29	3,27%
przyśnić się	1	
przywidzieć się	1	
sen	1	
myśleć	5	2,1%
mniemać	1	
podejrzewać	1	

² InterCorp to projekt, który powstał w Pradze na Uniwersytecie Karola. Jest to duży synchroniczny korpus paralelny, obejmujący (stan na czerwiec 2012) 28 języków. InterCorp zawiera szereg tekstów jednobrzmiących, których „parą” jest zawsze tekst czeski (bądź jako oryginał, bądź jako tłumaczenie). Język czeski jest dla InterCorpu językiem kluczowym. Korpus równoległy ma służyć, między innymi, jako źródło danych do badań teoretycznych, analiz leksykograficznych, poszukiwań studenckich, projektów dotyczących nauki języków obcych, translatorskich. Źródło i dostęp <http://www.korpus.cz/intercorp/>

³ Dane na dzień 18 marca 2012. W wersji 7 byłoby tych poświadczeń 1384 (w identycznym typie zapytania).

pomyśleć	2	
rozumieć	1	
sądzić	4	
uświadamiać sobie	1	
uważać	4	
uznać	1	
moim zdaniem	1	
czuć	3	0,92%
poczuć	2	
doznać uczucia	3	
mieć uczucie	1	
podobać się	1	0,20%
być zadowolonym	1	
wynikać	2	0,3%
okazywać się	1	
inne	47	5,94%
jakby	11	
RAZEM	978	100%

Znalezione jednostki zostały podzielone na kilkanaście grup pod względem znaczenia (oprócz czasowników *wydawać się* i *zdawać się*, które wymagają odrębnego komentarza⁴). W ramach każdej grupy pojawiają się jednostki synonimiczne. Wyekscerpowane segmenty obejmują też przykłady, które nie zawierają ekwiwalentów czasownika *zdát se*; ukazują błędy w wyszukiwaniu korpusowym⁵ oraz pominięcia omawianego czasownika w procesie tłumaczenia⁶.

⁴ Czasowniki *wydawać się* i *zdawać się* stanowią razem ponad 70% wystąpień i są postrzegane jako synonimiczne. Ponieważ badanie dotyczy możliwości przekładu, warto się zastanowić, w jakich sytuacjach wybierany jest czasownik *wydawać się*, a w jakich – *zdawać się*. Do tego należałoby wykorzystać korpus języka polskiego i w analizie uwzględnić między innymi następujące czynniki: szerszy kontekst ukazujący, komu się *wydaje / zdaje* i jak ów podmiot zdarzenia jest wyrażony [imię, rzeczownik pospolity, zaimek osobowy (tu ważną rolę może odegrać zaimek pierwszoosobowy *ja*)], jakiego typu jest obiekt zdarzenia, warstwę stylistyczną tekstu oraz jego rodzaj (partia dialogowa, narracja). Wynik takiej analizy mógłby się okazać szczególnie ważny dla tłumaczy oraz obcokrajowców posługujących się językiem polskim.

⁵ W 21 przykładach fragment polski mający być ekwiwalentem tekstu czeskiego był zupełnie innym tekstem lub został odnaleziony homonim (w tabelce – błąd korpusu); stanowi to 2,15% wszystkich wystąpień czasownika *zdát se*; np.

cz. *Osoby, chovající se jako ženy, aspoň zdáli následovaly průvod, který se ubíral ke kvartýru hraběte Trčky, a povzbuzovaly zajatce zapřísaháním, aby zachránil svůj život bohumilý.*

6.1.1. W 509 przypadkach jako ekwiwalent pojawił się czasownik *wydawać się* (stanowi to 52% wystąpień), np.:

Zdála se stvořena pro němý podiv.

*Góra čwiczeków **wydawała się** stworzoną dla niemego podziwu.*

G. H. Bondy klečí v jakési úžasné, jasné blaženosti, chtěl by křičet a zpívat, zdá se mu, že slyší šum nesmírných a nescíslných křídel.

*G. H. Bondy klęczy w stanie jakiegoś straszliwego uczucia błogości, chciałby krzyczeć i śpiewać, **wydaje mu się**, że słyszy szum niezmiernych i niezliczonych skrzydeł.*

A tu jsem užasl: hra, již jsem se bavit, nabyla náhle podivně skutečných rysů; zdálo se mi totiž, že tu ženu, co se nade mnou v zrcadle sklání, znám.

*Wpadłem w osłupienie, i zabawa, którą sobie urządziłem, nabrała nagle rysów autentyczności; **wydało mi się** bowiem, że tę dziewczynę, która pochyła się nade mną w lustrze, znam.*

6.1.2. W 190 poświadczeniach polskim ekwiwalentem jest czasownik *zdawać się* (stanowi to 19,3% wystąpień)

Panna mu děkovala a zdálo se, že též s úsměvem.

pl. *Osoby, zachowujące się jak tchórzliwe kobiety, przynajmniej z dala obserwowały orszak, który kierował się do kwatery hrabiego Trczki, i podtrzymywały więźnia na duchu, zaklinając go, by ratował swe życie Bogu miłe.*

cz. (...) *Francin, který když se vrátil s brovninkem, tak jak byl oblečený, svalil se do postele a zdálo se mi, že taky pláče.*

pl. (...) *Francin musiał o północy nabić browning, a potem wyszedł na podwórze, skąd po chwili usłyszałam strzelaninę, jeden strzał za drugim, dowlokłam się do okna i zobaczyłam w świetle latarki Mucka: napinał łańcuch.*

O problemach podczas wyszukiwania w korpusie także: Hebal-Jezińska Milena, *Wariantywność końcówek fleksyjnych rzeczowników męskich żywotnych w języku czeskim*, Warszawa 2008, s. 22-24.

⁶ W 44 przypadkach (4,5%) czasownik *zdát se* był w tłumaczeniu zupełnie pominięty, a wraz z nim zniknęło także znaczenie wnoszone przez niego do wypowiedzi, np.:

cz. *Zdálo se však, že pilné zaznamenávání zpráv dvorských, vojenských i politických bylo příčinou, že na knihy asketické začala sedat jemná dosud vrstva prachu.*

pl. *Jednakże pilne notowanie spraw dworskich, wojskowych i politycznych sprawiło, iż dzieła ascetyczne pokryła leciutka warstwa kurzu.*

cz. *Nebe se zdálo překrásné.*

pl. *Niebo było przepiękne.*

cz. *Panna již byla vedle něho a zdálo se, že by ho mohla vidět, kdyby chtěl.*

pl. *Panna stała obok niego i mogła go ujrzeć, gdyby chciał.*

*Panna odpowiedziała, **zdaje się**, również uśmiechem.*

*Zdá se , že v Berlíně se nevzdávají naděje na smírnou likvidaci celého nedorozumění.
Zdaje się, iż w Berlinie nie tracą nadziei co do pokojowego zlikwidowania całego nieporozumienia.*

Zdálo se mu, že našel správný tón.

***Zdawało mu się**, że przyjął właściwy ton.*

Czasowniki *wydawać się* i *zdawać się* skupiają razem ponad 71,5% wystąpień i są postrzegane jako jednostki synonimiczne. Obydwie jednostki (jako ekwiwalenty) podaje też wspomniany wcześniej słownik czesko-polski (Siatkowski i Basaj 2002) oraz znalazły się w wynikach ekscerpacji manualnej (Kaczmarek 2012, 248-249).

- 6.1.3.** W 50 przypadkach w tekstach przekładu pojawiła się jednostka ***mieć wrażenie*** lub jednostki synonimiczne, np. *wyobrażać sobie*; stanowi to 5,11 % wszystkich wyekscerpowanych wystąpień.

Hluk se valil a zdálo se, že dunění a řinčení tvrdě pobízelo (...)

*Huk przewalał się ulicami i **miało się wrażenie**, jakby dudnienie i brzęk nawoływały twardo (...)*

Pak se zdálo, jako by na stránce knihy se zrcadlily rozpaky čtoučích, jako by věty byly nesrozumitelné a temné.

*Potem **miał wrażenie**, jakby na stronicach książki odbiło się zakłopotanie czytelnika, jakby zdania były nie dość zrozumiałe, nie dość jasne.*

Tak se to zdá vám.

*Tak to pan **sobie wyobraża**.*

Jednostka *mieć wrażenie* jest bliska czasownikom *wydawać się* i *zdawać się*; może być użyta zarówno w wersji osobowej, jak i nieosobowej⁷. Podobnie jak te czasowniki wnosi element niepewności czy dystansu.

⁷ Czeskim odpowiednikiem frazy *mieć wrażenie* jest jednostka *mít dojem*.

6.1.4. Jako ekwiwalent występuje również czasownik **wyglądać** i jednostki względem niego synonimiczne (*widać, widzieć*); dzieje się tak w 39 przykładach (3,99%), np.:

V ulicích bylo úzko, domy se zdály na spadnutí a lidé jako by se měli v noci vystěhovat i s kočkami.

*Wąskie uliczki robiły przygnębiające wrażenie, domy **wyglądały**, jakby miały lada chwila runąć, a ludzie - jakby się mieli wyprowadzać w nocy razem z kotami.*

Zdá se, že vám dva roky politického školení, soudruzi, nestačily!

***Widać**, że dwa lata szkolenia politycznego to dla was za mało, towarzysze!*

Jakub poslouchal Škrétovy řeči a nezdálo se mu, že by v nich nalézal mnoho zajímavého.

*Jakub słuchał oracji Slamy, ale nie **widział** w niej nic szczególnie ciekawego.*

Jednostka *wyglądać* (czes. *vypadat*) odwołuje się do wzrokowych możliwości postrzegania; bogate znaczenie czasownika *zdát se* jest w tym przypadku spłycone. Czasowniki *widzieć* (czes. *vidět*) i *widać* (czes. *je vidět*) pozornie również wskazują wyłącznie na percepcję wzrokową; przykłady pokazują jednak jasno, iż użyte są tu w znaczeniu bliskim jednostkom *zdawać sobie sprawę*, czy *uznać* (por. dalsze podrozdziały).

6.1.5. W 32 przypadkach jako ekwiwalent pojawia się czasownik **śnić się** (*przyśnić się, przywidzieć się, sen*); stanowi to 3,3% wystąpień. *Śnić się* to jedno z podstawowych znaczeń analizowanego czeskiego czasownika. Wystąpienie tego ekwiwalentu (oraz jego synonimów) można traktować jako zjawisko naturalne i oczekiwane.

V noci bylo slyšet z kuchyně křik, Ružence se zdálo, že ji honí čerti.

*W nocy bylo slychać z kuchni krzyk, Ružence **śniło się**, że ją gonią diabły.*

Ten šramot se nám musil zdát.

*A ten chrobot to nam **się** chyba **przyśnił**.*

"To se ti nezdálo," informoval mne o přestávce Jaromír.

- Nie **przywidziało** ci się - poinformował mnie na przerwie Jaromir.

Ta druha půle Tomáše, to byla dívka, o které se mu zdálo.

*Ta druga połowa Tomasza to była dziewczyna ze **snu**.*

6.1.6. W 21 przypadkach (~2,1% wystąpień) jako ekwiwalenty pojawiły się czasowniki myślenia – **myśleć** (mniemać, podejrzewać, pomyśleć, rozumieć, sądzić, uświadamiać sobie, uważać, uznać, moim zdaniem).

Zdálo se mu, že ho něco roztrhne.

***Myślał**, że mu serce pęknie.*

Ale ta odvaha nebyla tak velká, jak se mu zdálo, protože výraz, který zvolil, byla něžná zdobnělina nebo poetická perifráze.

*Nie okazał, prawdę mówiąc, takiej odwagi, jak **mniemał**, bowiem użyte wyrażenie było czułym zdrobnieniem czy też poetycką peryfrazą.*

Zdálo se, že loutnistka se s ním už nikdy nechce vidět, a je jí nepřijemné mu to říci přímo.

***Podejrzewał**, że lutnistka postanowiła więcej się z nim nie spotykać, lecz nie ma śmiałości mu tego powiedzieć.*

Franzovi se najednou zdá, že mu jeho polozapomenutý přítel telefonoval na základě jejího tajného pokynu.

*Franz nagle **rozumie**, jego na wół zapomniany przyjaciel zadzwonił do niego pod wpływem jakiegoś tajemnego polecenia.*

Pak jsem uklidil rychle láhev, srovnal podušky na gauči, a když se mi zdálo, že jsou všechny stopy uklizeny, zabořil jsem se do křesla u okna (...)

*Potem szybko uprzętnąłem butelkę, wyrównałem poduszki na tapczanie, a kiedy **uznałem**, że wszystkie ślady zostały zatarte, zagłębiłem się w fotelu koło okna (...)*

Zdá se mi, že moc pracuješ.

***Moim zdaniem** za dużo pracujesz*

Użycie wymienionych w tym punkcie jednostek jako ekwiwalentów analizowanego czeskiego czasownika sprawia, iż podkreśleniu ulega aspekt intelektualny zdarzenia. Zawarty w czasowniku *zdát se* element modalny zostaje zachowany⁸.

6.1.7. Czasowniki typu *czuć (poczuć, doznać uczucia, mieć uczucie)* pojawiają się 9 razy (0,92%).

Laura si tiskla každou rukou ke každému prsu jednu kytici a zdálo se jí , že stojí na scéně.

*Z bukíecikami přyciśníętyimi do piersi Laura **czuła się** jak na scenie operowej.*

Zdálo se mu, že by potřeboval sedět přikován v hladomorně (...)

***Miał uczucie**, że powinien siedzieć przykuty w wieży (...)*

Znenáhla však míč začal divoce lítat po hřišti a mně se zdálo, jako by mi horečka přestávala vadit.

*Nagle jednak piłka zaczęła latać po boisku jak oszalała i **poczułem**, że gorączka przestała mi przeszkadzać.*

Ulehli jsme pak s Vlastou do vysoko nastlané postele a zdálo se mi, že je to sama moudrá nekonečnost lidského pokolení, která nás vzala do měkké náruče.

*Polożyli śmy się z Vlastą do zaslanego wysoko łoża i **doznałem uczucia**, że to sama mądra nieskończoność ludzkich pokoleń bierze nas w miękki uścisk swych ramion.*

Wybierając te jednostki, tłumacze decydują się na wzmocnienie elementu emocjonalnego znaczenia czasownika *zdát se*.

6.1.8. W korpusie pojawia się również czasownik *podobać się* (oraz formacja *być zadowolonym*); są to 2 przypadki i stanowią zaledwie około 0,2% wystąpień. To kolejne (po czasownikach *wydawać się / zdawać się* i *podobać się*) znaczenie analizowanego czeskiego czasownika, które prezentował również słownik (Siatkowski i Basaj 2002, 1006-1007). Wystąpienie więc również tego ekwiwalentu (oraz jego synonimów) można traktować jako oczekiwane.

⁸ Więcej o komponencie modalnym w dalszej części tego rozdziału.

Venca se potil , jak ho Fonda nutil, a nutil ho tak , že si musel dolad'ovač trombónu postrčit skoro o decimetr, až už mu to dál nešlo, ale Fondovi se to pořád nezdálo.

*Wacek až się spocił, tak go Fonda piłował, a piłował go tak, że Wacek musiał stroik puzonu przesunąć prawie o dziesięć centymetrów, aż już dalej nie szło, ale Fonda ciągle nie **był zadowolony**.*

"Co se ti na tom nezdá?" říká Malá útočně.

*- Co ci się w tym nie **podoba**? - mówi Mała agresywnie.*

6.1.9. W dwóch przypadkach pojawił się też czasownik *wynikać*, a w jednym – *okazać się*.

Cesta byla delší, než se na mapce zdálo, a navíc jsme zabloudili.

*Droga okazała się dłuższa, niż to **wynikało** z mapy, do tego udało nam się zablądzić.*

Po letech se náhle zdá, že ta anonymita byla zemi nebezpečná.

*Po latach **okazuje się** nagle, że ta chwilowa anonimowość była dla kraju niebezpieczna.*

Czasowniki *wynikać* i *okazywać się* wnoszą element obiektywizmu i nieosobowości. Tłumacze mogli posłużyć się tymi jednostkami tylko w nielicznych przypadkach, w których *zdát se* występuje bez dopełnienia osobowego.

6.1.10. W 58 przypadkach pojawiły się inne odpowiedniki analizowanego *zdát se*, które często zawierają w swoim znaczeniu informację o przekonaniu mówiącego, czy zaistnienie zdarzenia (o którym mowa) jest prawdopodobne, czy też nie. Wiąże się to z modalnością epistemiczną⁹. Większość wyrażen poniżej wypunktowanych (np. *chyba, najwyraźniej, pewnie, prawdopodobnie*) to typowe jej wykładniki.¹⁰

⁹ Nadawca informuje odbiorcę o swojej postawie wobec treści zdarzenia, które może związane zarówno z przeszłością, jak i terażniejszością czy przyszłością. Hipotezy mogą opierać się na własnych doświadczeniach nadawcy, przekonaniach, czy różnych źródłach informacji. Zob. hasło *modalność* (Polański 1999, 371). Szerzej na temat modalności (w tym epistemicznej) i jej klasyfikacjach: (Adamec 1973, 141-147); (Bauer i Grepl 1970); (Boniecka 1976); (Roszko 1993); (Rytel 1982); (Svoboda 1973, 232-241); (Wróbel 1991, 260-270).

¹⁰ Modalność epistemiczna może być wyrażana za pomocą:

1) wykładników leksykalnych: a) 1 os. czasowników modalnych takich jak *musieć, mieć* czy innych jak *wiedzieć, wierzyć, sądzić* itp.; b) połączenia spójki z przymiotnikiem: *jestem pewien, że..., jestem przekonany, że...* itp.; c) przysłówków: *podobno, wątpliwe, na pewno, może, oczywiście*; d) wyrażen przyimkowo-rzeczownikowych typu przysłówkowego np.: *z pewnością, bez wątpienia*; e) nieosobowych konstrukcji bezokolicznikowych np.: *jest możliwe, jest pewne, jest jasne*; f) zwrotów typu: *istnieje prawdopodobieństwo*,

6.1.10.1. *chyba*

Pak se zdálo, že tam v té jizbě žije či aspoň žila někdy žena.

*A tam **chyba** byla jakaś kobieta.*

6.1.10.2. *najwyraźniej*

Popošel rychle o krok a napjatě očekával, co zvíře udělá, ale nezdálo se, že by krab jeho přítomnost zaznamenal.

Szybko zrobił krok do przodu i z napięciem oczekiwał, jak zachowa się zwierzę, ale krab najwyraźniej nie zauważył jego obecności.

6.1.10.3. *pewnie (pewien)*

==Zdálo== se nám , že již nepotkáme zlého hada .

*Byli śmy prawie **pewni** , że już nie spotkamy złego węża .*

6.1.10.4. *prawdopodobnie*

==zdála== se být vyvolenou některého švédského hrdiny .

*była **prawdopodobnie** wybranką któregoś z szwedzkich bohaterów .*

6.1.10.5. *jakby (11) i pozornie (1)*

Výkřik se prodlužoval jako blesk po obloze a zdálo se, že stokráte za sebou se odrážel ode všech zdí.

*Okrzyk przedłużał się jak błyskawica na niebie, **jakby** stokrotnie odbity od wszystkich ścian kościoła.*

Zdálo se, že omeškale čarodějnice a d'áblové tryskem přijeli oběma stranám na pomoc.

*Tak **jakby** spóźnione czarownice i diabły pędem nadszechały obu stronom na pomoc.*

istnieją wątpliwości; g) związków frazeologicznych np.: Prawdę powiedziawszy bardzo się cieszymy, że przyjechałeś;

2) wykładników gramatycznych: a) czasu gramatycznego futurum, b) trybu rozkazującego, c) środków składniowych (szyk zdania), d) nominalizacji, e) uniwersalizacji;

3) wykładników pozajęzykowych: a) tembr głosu, b) akcent zdaniowy.

Szerzej na temat środków wyrażania modalności epistemicznej w języku polskim i czeskim: (Rytel 1982); (Kaczmarek, Stefaniak i Suszał 2011, 217-229); (Tutak 2003).

Zdalo se, že lež se vtělila v nenadálou děsnou pravdu a přichází se chechtat.

*Tak **jakby** klamstwo wcielilo się niespodziewanie w przerażającą prawdę i przyszło z nich szydzić.*

Najednou s ním zase někdo mluvil jako s lékařem a on cítil, jak k němu z dálky promlouvá jeho někdejší život se svou příjemnou pravidelností, s vyšetřováním nemocných, s jejich pohledem plným důvěry, kterému se zdál nevěnovat pozornost, ale který ho ve skutečnosti těšil a po němž prahl.

*Naraz ktoś znów z nim rozmawiał jak z lekarzem, a on czuł, jak z oddali przemawia do niego jego dawne życie ze swą przyjemną regularnością, z badaniem chorych, z ich pełnym zaufaniem spojrzaniem, na które **pozornie** nie zwracał uwagi, ale które w rzeczywistości sprawiało mu satysfakcję i na które czekał.*

Zabiegiem zastosowanym w tym przypadku przez tłumaczy było przeniesienie znaczenia czasownika *zdát se* na odpowiedni przysłówek. Uniknięto w ten sposób nagromadzenia czasowników w krótkim zdaniu (**wydawał się nie zwracać uwagi*) oraz zmiany stylu.

6.1.10.6. W 11 przypadkach doszło do zmiany konstrukcji przekładanego zdania:

Tereze se to zdálo nevysvětlitelné.

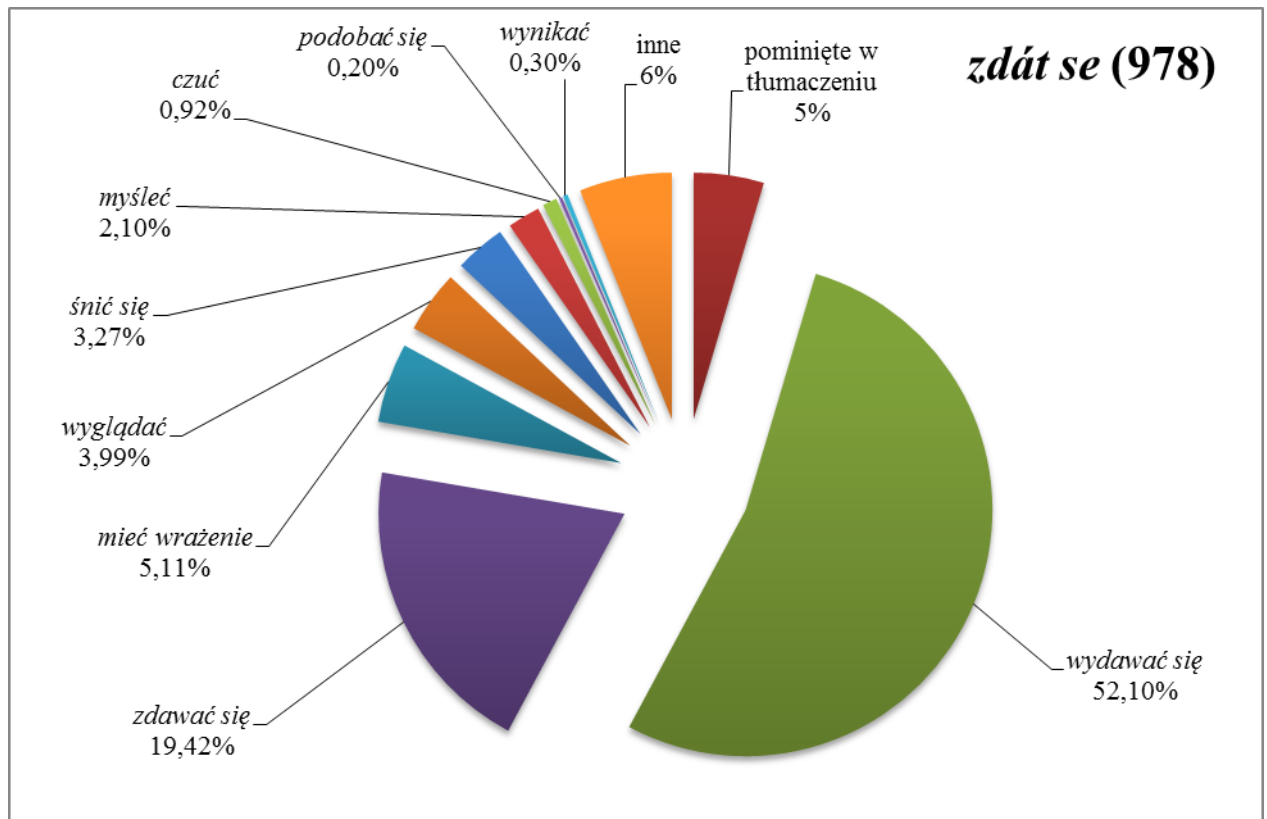
Teresa nie umiała sobie tego wytłumaczyć.

Zaprezentowany przykład, typowy dla tego podpunktu, dotyczy sytuacji, w której zaistniała konieczność zmiany struktury nie ze względu na omawiany czasownik *zdát se*, ale inny komponent zdania; w tym przypadku chodzi o jednostkę *nevysvětlitelné*¹¹, która nie posiada w języku polskim jednowyrazowego odpowiednika.

Wnioski. Korpus paralelny wskazał 978 wystąpień różnych form czasownika *zdát se* w tłumaczeniu na język polski. Procentowy udział tych poświadczeń, podzielonych

¹¹ Jednostka *nevysvětlitelné* nie jest pod względem budowy żadną osobliwością. W języku czeskim popularne są przymiotniki wyrażające niemożność wykonania czynności nazwanej przez podstawę (wykładnikami modalności są sufiksy: *-elný*, *-elná*, *-elné*, a wykładnikiem negacji prefiks *ne-*), np. *nenapravitelná*, *nenahraditelné*, *nesnesitelný* – (Kaczmarek 2002/2003, 96).

na 11 grup (błędy w korpusie zostały tu pominięte), został przedstawiony na wykresie poniżej:

Analiza danych zebranych na podstawie korpusu równoległego ukazuje szereg możliwości rozumienia i przekładu czasownika *zdát se*, który jawi się jako wieloznaczny i często stawiający przed tłumaczem zadanie trudne nie tylko pod względem leksykalnym, ale również stylistycznym.

Autor przekładu staje przed problemem oddania w tekście wszystkich elementów wiązki semantycznej, którą reprezentuje czasownik *zdát se* (a na którą składają się percepcja wzrokowa, aspekt intelektualny, element emocji, komponent obiektywizmu i nieosobowości, rama modalna), a także przed zagadnieniem dopasowania wybranej jednostki do stylu przekładanego tekstu. Często tłumacz wybiera jednostkę, która akcentuje któryś z odcieni znaczeniowych; najczęściej jest to spowodowane kontekstem, ale może także – strukturą predykatowo-argumentową danej jednostki.

Przeważająca liczba przekładów (w sumie ponad 71% wszystkich znalezionych wystąpień) wykorzystuje najbardziej oczywiste ekwiwalenty – *wydawać się* i *zdawać się*; bliska im znaczeniowo, acz odmienna stylistycznie, jednostka *mieć wrażenie* pojawiła się w ponad 5% wystąpień. Autorzy pozostałych tłumaczeń sięgają po

jednostki akcentujące różne odcienie znaczeniowe analizowanego czasownika *zdát se*, np. percepcję wzrokową (*wyglądać, widzieć i widać*), aspekt intelektualny (*myśleć, mniemać, podejrzywać, pomyśleć, rozumieć, sądzić, uświadamiać sobie, uważać, uznać, moim zdaniem*), element emocji (*czuć, poczuć, doznać uczucia, mieć uczucie*), komponent obiektywizmu i nieosobowości (*wynikać i okazywać się*), czy ramę modalną (*chyba, najwyraźniej, pewnie, prawdopodobnie*). W korpusie pojawiły się również poświadczenia dla pozostałych znaczeń czasownika *zdát se*: *śnić się (przyśnić się, przywidzieć się)* i *podobac się (być zadowolonym)*.

Badanie nie ukazało jednak, co wpływa na wybór ekwiwalentu.

6.2. *mít rád*

Kolejną analizowaną jednostką jest *mít rád*¹². W trakcie tej analizy spróbowaliśmy odkodować znaczenie słowa w kontekście konceptualizacji zjawiska nim nazwanego. Pełne zrozumienie frazy (treści i wartości), które wyrażał oryginał, jest bowiem fundamentalne dla poszukiwania ekwiwalentu w języku docelowym, stanowi też pierwszy z etapów przekładu; dopiero drugim etapem jest wyrażenie danej treści i wartości w języku docelowym.

Słownik. W słowniku języka czeskiego (Havránek 1989)¹³ *mít rád* jest definiowane jako *pocit'ovat k někomu náklonnost, lásku, milovat, mít v oblíbě* (czuć do kogoś sympatię miłość, kochać, lubić)¹⁴. Zgodnie z tymi definicjami słownik czesko-polski (Siatkowski i Basaj 2002) przedstawia polskie ekwiwalenty: *kochać, lubić, przepadać*.¹⁵ Czasowniki te odnoszą się jednak to zupełnie różnych uczuć. Dla osoby polskojęzycznej kombinacja znaczeń 'kochać' i

¹² Na temat *mít rád* jako elementu nieprzetłumaczalnego w pełni na język polski także w: (Kaczmarek i Rosen 2014), (Kaczmarek 2014), (Kaczmarek 2015A), (Kaczmarek 2015B)

¹³ *Slovník spisovného jazyka českého* (dalej SSJC); w pracy tej korzystamy z wersji elektronicznej dostępnej na stronie: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>

¹⁴ *mít rád* – (1) (*koho*, 4. p.) *pocit'ovat k někomu náklonnost, lásku; milovat 2, 1; (2) (koho, co) mít v oblíbě; milovat 3*: má rád své přátele; ti dva se nemají (přiliš) rádi je mezi nimi vzájemná nevraživost; – mají se rádi a budou se brát; – má rád klid, veselou společnost; má ráda hory, své rodiště; má rád černou kávu; má rád přímé jednání považuje za správné; ♦ mají se rádi jako pes s kočkou, nesnášejí se; mít někoho rád jako veš v kožichu, jako lišku v kurníku, jako valach hřibě aj., velmi nerad; kdo hani, rád má (přísloví); co nemáš rád sám, nečtiň druhému (n. jiným); ob. můžete nás mít rádi, mohli byste nás mít rádi, mějte nás rádi (odmítnutí), dejte nám pokoj. Zob.

<http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=r%C3%A1d&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

‘lubić’ w ramach jednego wyrażenia może być pojęciem budzącym niezrozumienie. Wyjaśnienia postanowiliśmy poszukać ponownie w korpusie równoległym.

Analiza korpusowa. W korpusie paralelnym InterCorp możemy znaleźć więcej odpowiedników frazy *mít rád*. W poniższej tabelce przedstawiamy polskie ekwiwalenty tej frazy wraz z liczbą poświadczeń.

polskie odpowiedniki czeskiej jednostki <i>mít rád</i>	
2477	<i>lubić</i>
1132	<i>chcieć</i>
915	<i>woleć</i>
631	<i>kochać</i>
617	<i>chętnie</i>
595	<i>cieszyć</i>
145	<i>zadowolony</i>
110	<i>ciekawo</i>
87	<i>ochota</i>
79	<i>uwielbiać</i>
78	<i>pragnąć</i>

Tabela 2. Najczęstsze polskie ekwiwalenty czeskiego leksemu *mít rád* wraz z liczbą bezwzględną określającą ilość poświadczeń (na podstawie listy ekwiwalentów wygenerowanej z czesko-polskiej części korpusu InterCorp: www.treq.korpus.cz).

Wszystkie odnalezione odpowiedniki należą w zasadzie do dwóch pól semantycznych odnoszących się do pojęcia ‘kochać’ i ‘lubić’.¹⁶ W wielu kontekstach potrafimy wskazać, o które znaczenie chodzi; na przykład w poniższych przykładach¹⁷ jako ekwiwalent zaakceptowalibyśmy w zasadzie zarówno *lubić*, jak i *przepadać za czymś*:

Katolici mají rádi mrtvoly.

¹⁵ Czasowniki *lubić* i *przepadać za czymś* możemy traktować w zasadzie jako synonimy, różniące się nieco intensywnością i stylem.

¹⁶ Wśród odpowiedników tych znajdują się też jednostki związane błędnie lub ekwiwalenty innych znaczeń poszczególnych komponentów tej jednostki, np. *mít raději*, *mít radši* oznacza w języku polskim – *woleć*, *preferować* i te czasowniki też znalazły się w wygenerowanym słowniku.

¹⁷ Wszystkie przykłady pochodzą z korpusu równoległego InterCorp. Każdy przykład opatrzony jest danymi bibliograficznymi (symbol tekstu w korpusie: autor; tytuł oryginału, miejsce i rok wydania / tytuł przekładu, autor przekładu, miejsce i rok wydania).

‘Katolicy kochają trupy’¹⁸

On má rád milosrdné lidi.

‘On lubi miłosiernych ludzi’¹⁹

Pan Míla má rád fyziku, elektriku, stroje [...]

‘Pan Miłek lubi fizykę, elektryczność, maszyny’²⁰

Są jednak przykłady, które sprawiają problemy. Chodzi o sytuacje, w których danej frazie musimy nadać znaczenie *lubić* albo *kochać*; pozbawiamy ją tym samym wieloznaczności. Istnieje jednak prawdopodobieństwo, iż decydując się na jeden z ekwiwalentów, możemy zmienić intencję tekstu oryginalnego. Np.:

[...] *takže si vysvětlovala jeho zamlklost tím, že ji přestal mít rád.*

‘jego milczenie interpretowała zatem jako dowód na to, że już jej nie kocha.’²¹

Já se neskryvám tím, že tě mám rada.

‘Ja nie ukrywam miłości do ciebie.’²²

Ale pak se zdálo, že mě má rád.

‘Ale potem wydawało mi się, że mnie kocha’²³

Niebezpieczeństwo zmiany znaczenia wobec tekstu oryginału jest duże, dlatego warto przeprowadzić badanie statystyczne²⁴, które wskaże, jak często analizowana fraza poświadczona jest w korpusie równoległym z tłumaczeniem „lubić” (oraz jego synonimami), a jak często w przekładzie na „kochać” (wraz z synonimami).

Badanie to ukazuje, iż jako odpowiednik czeskiej frazy *mít rád* czasownik *lubić* (i jego synonimy) występuje ponad trzykrotnie częściej niż czasownik *kochać* (wraz z synonimami). Wynik ten prezentuje wykres:

¹⁸ Durych-Bloudeni: Durych, Jaroslav; *Bloudění*, Brno 1993 / *Zblákní*, tłum. Maria Erhartowa, Kraków 1959.

¹⁹ Durych-Bloudeni: Durych, Jaroslav; *Bloudění*, Brno 1993 / *Zblákní*, tłum. Maria Erhartowa, Kraków 1959.

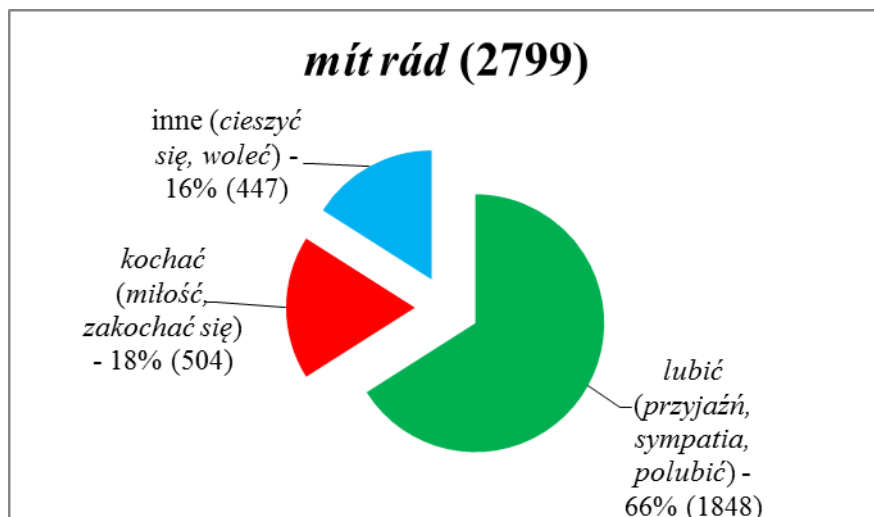
²⁰ Fuks-SpalovacMrtvol : Fuks, Ladislav; *Spalovač mrtvol*, Praha 1983 / *Palacz zwłok*, tłum. Janusz Anderman, Tadeusz Lis, Kraków 1979.

²¹ Kundera-Nesmrtelnost: Kundera, Milan; *Nesmrtelnost*, Brno, 1993 / *Nieśmiertelność*, tłum. Marek Bieńczyk, Warszawa 2008.

²² Kundera-Nesmrtelnost: Kundera, Milan; *Nesmrtelnost*, Brno, 1993 / *Nieśmiertelność*, tłum. Marek Bieńczyk, Warszawa 2008.

²³ Durych-Bloudeni: Durych, Jaroslav; *Bloudění*, Brno 1993 / *Zblákní*, tłum. Maria Erhartowa, Kraków 1959.

²⁴ Badanie to przeprowadzono wyłącznie na podstawie czeskich oryginałów tłumaczonych na język polski. Wśród oryginalnie czeskich tekstów tłumaczonych na język polski pojawiło się 2799 jednostek *mít rád*; badanie ograniczyliśmy do tekstów beletrystycznych.

Wykres 1. Rozkład liczbowy i procentowy, ukazujący, jak tłumaczona jest na język polski czeska jednostka *mít rád*

Rezultat badania statystycznego może być wskazówką dla tłumacza, ale raczej nie przesądzi jego wyboru. Polskie czasowniki, będące odpowiednikami badanej jednostki czeskiej, odnoszą się do zupełnie różnych uczuć (emocji). Dla osoby polskojęzycznej *mít rád* jest pojęciem z pogranicza pól semantycznych *kochać* i *lubić* i jako takie jest pojęciem obcym (Kaczmarska i Rosen 2014), (Kaczmarska 2014), (Kaczmarska 2015B). Nic więc dziwnego, że w przekładach pojawiają się oba odpowiedniki – por. przykładowe konteksty:

*Víte, pane Dvořák, já **mám rád** rodinu a dělám pro ni všechno.*

*Wie pan, panie Dworzak, jak **kocham** rodzinę i że robię dla niej wszystko.*²⁵

***Mám tě strašně rád**, řekl.*

*Strasznie cię **kocham** – rzekł.*²⁶

*Tak tě **mám ráda**.*

*Takim cię **lubię**.*²⁷

*Já **mám podzim ráda**.*

*Ja **lubię** jesień.*²⁸

²⁵ Fuks-SpalovacMrtvol : Fuks, Ladislav; *Spalovač mrtvol*, Praha 1983 / *Palacz zwłok*, tłum. Janusz Anderman, Tadeusz Lis, Kraków 1979.

²⁶ Kundera-Valčík_na_rozl: Kundera, Milan; *Valčík na rozloučenou*, Brno 1997 / *Walc pożegnalny*, tłum. Piotr Godlewski, Warszawa 2001

²⁷ Rezac-Rozhrani: Řezáč, Václav; *Rozhraní*, Praha 1944 / *Krawędź*, tłum. Maria Erhartowa, Warszawa 1954.

²⁸ Douskova-Hrdy_Budzes: Dousková, Irena; *Hrdý Budžes*, Praha 1998 / *Bądzżesz*, tłum. Joanna Derdowska, Poznań 2003.

Jeżeli dane pojęcie nie istnieje w języku docelowym, próba odtworzenia go w tym języku może być związana ze stratą części znaczenia lub jego znaczną modyfikacją²⁹. Warto więc przyrzeć się bliżej znaczeniom analizowanej jednostki i jej najczęstszych ekwiwalentów polskich.

Definicja w SSJC prezentuje dwa znaczenia jednostki *mít rád*:

- (1) czuć w stosunku do kogoś przychylność, miłość (*milovat* 2, 1);
- (2) być popularnym, lubianym (*milovat* 3).

W obu znaczeniach, jako synonim pojawia się czeski czasownik *milovat*. W cytowanym już wcześniej słowniku czesko-polskim (Siatkowski i Basaj 2002) leksem *milovat* ma trzy ekwiwalenty: *kochać*, *miłować*, *mieć zamilowanie*. Podobnie jak w przypadku frazy *mít rád* również i ekwiwalenty czasownika *milovat* proponowane przez słownik czesko-polski odpowiadają znaczeniom wskazanym przez słownik języka czeskiego SSJC³⁰:

- (1) czuć do kogoś miłość erotyczną
- (2) czuć miłość platoniczną (*mít rád*)³¹

Również w przypadku tej jednostki sprawdziliśmy, jaki najczęstszy jej ekwiwalent pojawia się w korpusie InterCorp.

polskie odpowiedniki czeskiej jednostki <i>milovat</i>	
2429	<i>kochać</i>
114	<i>uwielbiać</i>
81	<i>lubić</i>

²⁹ Problem straty części znaczenia lub jego modyfikacji dotyczy także innych jednostek. W języku polskim nie znajdujemy trafnego jednowyrazowego odpowiednika np. dla czeskiego czasownika *toužit*; jego ekwiwalentami w języku polskim są: *tesknić*, *pragnąć marzyć* (Siatkowski i Basaj 2002). Tłumaczenie czeskiej jednostki na język polski wiąże się z wyborem któregoś z ekwiwalentów, a tym samym jednego z odcieni znaczeniowych *toužit* oraz ze stratą pozostałych; pozbawiając przekład specyficznej kombinacji znaczeń oryginału, czynimy go niedokładnym, czyli niedosłownym. Ponieważ dosłowne tłumaczenie jest niemożliwe, można próbować ustalić, czy istnieją jakieś czynniki formalno-leksykalne warunkujące dobór najlepszego w danej sytuacji ekwiwalentu, a tym samym minimalizujące problem niedosłowności (Kaczmarek i Rosen 2015). Tego problemu dotyka również niniejszy rozdział.

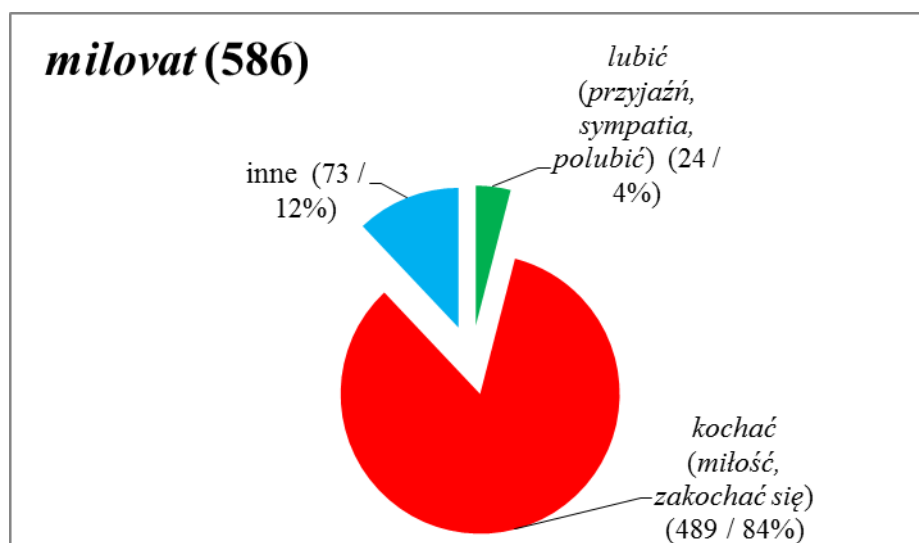
³⁰ Zob.: **milovati** – (1) (koho, 4. p.) pociťovat k někomu mileneckou lásku: miloval ženu celou svou bytostí; milovali se věrně; věrné naše milování (Sab.); milovali se spolu každého dne, milenecky se laskali; souložili; ♦ hoch miluje holky a čert spolky (pořek.); (2) (koho, co) pociťovat neerotickou lásku, mít rád (op. nenávidět): m. rodiče; vlast svou máš nade vše m. (Ner.); milující srdce mateřské; ♦ koho bůh miluje, toho křížkem navštěvuje (přísloví); (3) (koho, co) mít v oblíbě, dbát o někoho, o něco: m. společnost; m. pohodlí; miluj pravdu!; m. zpěv, tanec; květiny milují slunce, potřebují.
<http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=milovati&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

³¹ Pojawianie się obu jednostek we wzajemnych definicjach wskazuje na fakt, iż w niektórych kontekstach są to rzeczywiście synonimy.

64	<i>miłość</i>
64	<i>pokochać</i>
46	<i>miłować</i>
27	<i>kochany</i>
26	<i>zakochany</i>
18	<i>zakochać</i>
15	<i>ukochany</i>

Tabela 3. Najczęstsze polskie ekwiwalenty czeskiego leksemu *milovat* wraz z liczbą bezwzględną określającą ilość poświadczeń (na podstawie listy ekwiwalentów wygenerowanej z czesko-polskiej części korpusu InterCorp: www.treq.korpus.cz).

Najczęstszym ekwiwalentem jest czasownik *kochać* (oraz derywaty od niego). Przewagę czasownika *kochać* jako ekwiwalentu dla jednostki *milovat* potwierdza również wykres ilustrujący badanie przeprowadzone na 586 poświadczeniach z InterCorpu³²:

Wykres 2. Rozkład procentowy, ukazujący, jak tłumaczona jest na język polski czeska jednostka *milovat*

Otrzymane wyniki statystyczne zgadzają się z zakładanym dążeniem rodzimych użytkowników języka polskiego do odwzorowania w języku obcym schematu z własnego

³² Analizowaliśmy ponownie oryginalnie czeskie teksty beletrystyczne, tłumaczone na język polski.

języka³³. W tej sytuacji moglibyśmy automatycznie przypisać jednostce *milovat* znaczenie ‘kochać’, a frazie *mít rád* – znaczenie ‘lubić’. Warto więc sprawdzić wszystkie znaczenia również obu polskich jednostek.

Słownik języka polskiego PWN³⁴ przedstawia następującą definicję czasownika *kochać*:

- (1) darzyć kogoś uczuciem miłości
- (2) bardzo lubić kogoś
- (3) żywić do osoby płci odmiennej gorące uczucie połączone z pożądaniem.

W jednym ze znaczeń pojawia się druga analizowana polska jednostka – *lubić*, której definicję słownik języka polskiego przedstawia następującą³⁵:

- (1) czuć do kogoś sympatię
- (2) znajdować w czymś przyjemność
- (3) o roślinach, zwierzętach, rzeczach: wymagać, potrzebować czegoś.

Wymienione znaczenia jednostki *lubić* nie zawierają elementu miłości, warto więc rozszerzyć analizę o sprawdzenie, jak polskie czasowniki *kochać* i *lubić* są przekładane na język czeski. Prezentują to poniższe tabelki:

<i>czeskie odpowiedniki polskiej jednostki lubić</i>	
2516	<i>mít rád</i>
237	<i>líbit</i>
81	<i>milovat</i>
47	<i>snášet</i>
43	<i>oblíba</i>
40	<i>oblíbený</i>
35	<i>bavit</i>
23	<i>oblíbit</i>
21	<i>chtít</i>
20	<i>zamlouvat</i>

Tabela 4. Najczęstsze czeskie ekwiwalenty polskiego leksemu *lubić* wraz z liczbą bezwzględną określającą ilość poświadczeń (na podstawie listy ekwiwalentów wygenerowanej z czesko-polskiej części korpusu InterCorp: www.treq.korpus.cz).

³³ W języku polskim ‘lubić’ i ‘kochać’ oznaczają zupełnie inne uczucia. Rożni je przede wszystkim inna jakość, a nie intensywność przeżywania.

³⁴ Wykorzystana została wersja elektroniczna, dostępna na stronie: <http://sjp.pwn.pl> (dostęp 29.04.2015).

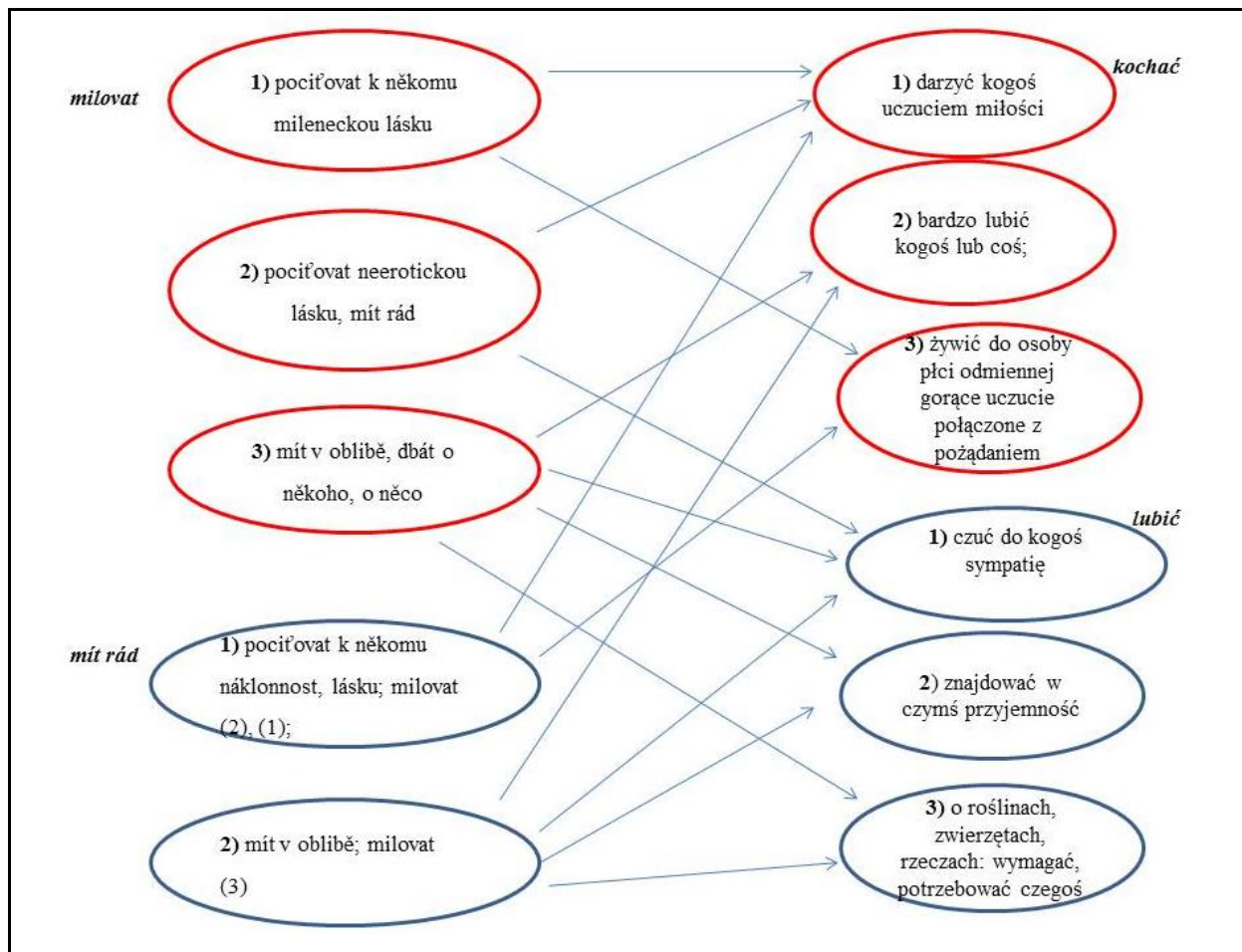
³⁵ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/lubi%C4%87.html> (dostęp 30.04.2015)

<i>czeskie odpowiedniki polskiej jednostki kochać</i>	
2225	<i>milovat</i>
676	<i>mít rád</i>
157	<i>miláček</i>
87	<i>láska</i>
62	<i>drahoušek</i>
57	<i>milování</i>
46	<i>zamilovaný</i>
37	<i>milující</i>
32	<i>zamilovat</i>
28	<i>pomilovat</i>

Tabela 5. Najczęstsze czeskie ekwiwalenty polskiego leksemu *kochać* wraz z liczbą bezwzględną określającą ilość poświadczeń (na podstawie listy ekwiwalentów wygenerowanej z czesko-polskiej części korpusu InterCorp: www.treq.korpus.cz).

Przykłady z korpusu ukazują, iż jednostki czeskie i polskie posiadają po kilka znaczeń, przy czym mogą odnosić się do uczuć zarówno związanych z miłością, jak i niezwiązanych z nią (Głąbska 2014: 46-47). Poniższa mapa pokazuje przecinanie się znaczeń w przypadku tych czterech jednostek³⁶:

³⁶ Mapa powstała na podstawie definicji ze słowników jednojęzycznych dostępnych online: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=r%C3%A1d&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>; <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=milovati&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>; <http://sjp.pwn.pl/szukaj/lubi%C4%87.html>; <http://sjp.pwn.pl/szukaj/kocha%C4%87.html>. Odzwierciedla tylko sposób rozumienia i przekładu czeskich jednostek na język polski (dlatego strzałki skierowane są tylko w jedną stronę). Wzięte pod uwagę zostały tylko cztery opisywane jednostki; zdajemy sobie jednak sprawę z tego, iż na kompleksowej mapie znaczeń powinny się znaleźć również takie potencjalne ekwiwalenty jak np. *uwielbiać*. Jednostki *kochać* i *lubić* traktujemy tu jako reprezentantów dla grup ekwiwalentów mogących nosić cechę *miłość* lub *sympatia*. Równoważności znaczeń zostały ustalone na podstawie manualnej analizy poświadczeń korpusowych (czeskie oryginały w przekładzie na język polski), w sumie 3385 przykładów w języku czeskim i tyleż w języku polskim.

Obraz 1. Sieć powiązań znaczeń czeskich jednostek *mít rád* i *milovat* oraz polskich – *kochać* i *lubić*

Dalsze badania potwierdzają złożony charakter tej ekwiwalencji.

Ankieta

Przygotowana w tym celu ankieta miała na celu wysondowanie, jak rozumieją *mít rád* Czesi³⁷. W ankiecie poprosiliśmy wprost o odpowiedź, czy *mít rád* i *milovat* to jednostki synonimiczne i czy istnieją pomiędzy nimi jakieś różnice znaczeniowe. Kolejne pytanie dotyczyło obiektów, jakie łączą się z tymi jednostkami. Wyniki ankiety przedstawione są w poniższej tabeli:

³⁷ Ankiety przeprowadziliśmy w grudniu 2013 roku pośród 30 osób, rodzimych użytkowników języka czeskiego w wieku od 19 do 24 lat. Byli to studenci Technicznego Uniwersytetu w Libercu (Wydział Przyrodniczo-Humanistyczny i Pedagogiczny) uczestniczący w seminarium „Język czeski jako obcy”.

	<i>milovat</i>	<i>mít rád</i>
obiekty	osoba, aktywność, jedzenie, zwierzęta, muzyka, przyroda	osoba, jedzenie, picie, muzyka, aktywność, piwo przyroda, rodzice, dziewczyna, życie, zwierzęta
definicja	najwyższy stopień miłości, "mít rád" ale intensywniej, być w głębokiej relacji, czuć 'love' ³⁸ , coś więcej niż "mít rád", bardzo silne pozytywne emocje	lubić kogoś czy coś, pozytywne emocje

Tabela 6. Obiekty łączące się z jednostkami *milovat* i *mít rád* według respondentów

Obiekty powtarzają się w obu kolumnach tabelki, co oznacza, że według respondentów jednostki te mogą się łączyć z takimi samymi obiektami. Na uwagę zasługuje fakt, iż respondenci nie potrafili wskazać jakościowej różnicy pomiędzy tymi dwoma jednostkami; w 100% zgodzili się jednak, iż *milovat* to po prostu coś więcej niż *mít rád*³⁹.

Czeskie fora internetowe

Niejednoznaczność odpowiedzi ankietowych wzbudza podejrzenie, iż *mít rád* może być sprawiać problemy również rodzimym użytkownikom języka czeskiego. Na czeskich forach internetowych odnaleźliśmy dużą liczbę postów, których autorzy rozważają znaczenie *mít rád* jako wyznania⁴⁰; nie mają natomiast wątpliwości co do znaczenia czasownika *milovat* (*miluju*

³⁸ Element 'love' – oryginalnie z czeskiej ankiety.

³⁹ Być może czynnikiem warunkującym ustalenie adekwatnego ekwiwalentu w odniesieniu do *mít rád* / *milovat* jest również płeć osoby wypowiadającej te słowa. Jest to aspekt, który także warto zbadać i wrócimy do tego w dalszej części artykułu.

⁴⁰ Należy tu podkreślić, iż wszystkie wpisy rozpoczynające dyskusję na ten temat pochodziły od kobiet. Jeśli w dyskusji uczestniczył mężczyzna, występował w roli osoby komentującej wcześniejsze wpisy.

tě) užitej jako deklaracja⁴¹. Większość z postów potwierdza przeświadczenie respondentów o tym, że *mit rád* wyraża uczucie mniej intensywne niż *milovat*:⁴²

*Ovšem mít rád – to člověk může mít knihu, kamaráda, psa... v tom není nic erotického*⁴³.

*Vidím to přesně jako Arnika. Pro mě byly hranice teda vždy jasný. Zamilovaná jsem byla ze začátku do současného přítele. Už jsme spolu několik let, ale pořád ho miluju. Ráda mám třeba ex, se kterým jsme se rozešli už před 5 lety, ale v dobrém. Takže asi takhle – zamilovanost zezáčátku, miluju někoho potom, co prvotní zamilovanost přešla. A ráda mám kamarády, blízké atd*⁴⁴.

*Ono mít ráda můžu i rajskou, ale milovat... je prostě něco jiného*⁴⁵.

W jednym tylko przypadku autorka wpisuje utożsamia czasownik *milovat* z wyrażaniem miłości fizycznej, a jednostkę *mít rád* – z uczuciem głębokiej miłości, wsparciem, zrozumieniem:

*Miluji tě – má jistý sexuální náboj. Milenci po setkání odhazují oblečení, cesta vede směrem k ložnici. Je v tom touha, láska, zamilovanost a chtíč. Pro dnešek, zítřek, rok, snad dva. Méně citu a porozumění. Mám tě rád – je v tom všechno: cit, porozumění, láska, podpora. Že se jeden na druhého může spolehnout, budou spolu, až jim bude ouvej. Nebudou nikdy sami. Je to jako v němém filmu, kdy není třeba slov, protože hovoří oči, činy. V nich se zobrazuje láska, něha, starost. Mám tě rád už není jen o slovech. Je to o životě*⁴⁶.

Wnioski

⁴¹ <http://diskuse.doktorka.cz/mit-rad-zamilovat-se-milovat/>, <http://www.poradte.cz/spolecnost/21684-milovat-nebo-mit-rad.html>, <http://janajerabkova.blog.idnes.cz/c/194377/Milovat-nebo-mit-rad.html> - - dostęp 25.08.2014 Por. Kaczmarska 2013.

⁴² Polskie wersje wypowiedzi z Internetu – tłumaczenie autorki. Jako odpowiednik frazy *mít rád* został tu wybrany czasownik *lubić*. Zwłaszcza ostatni z przykładów ilustruje trudność przekładu tej czeskiej frazy na język polski.

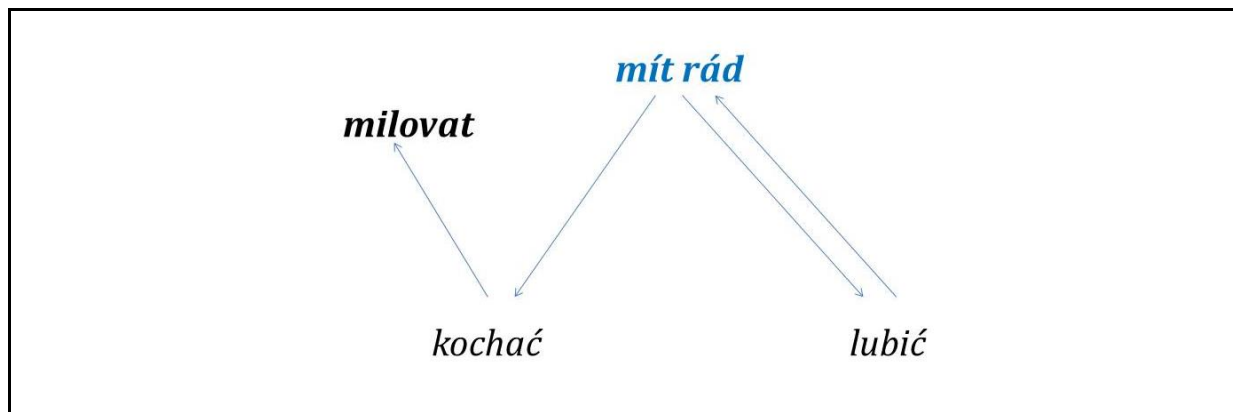
⁴³ ‘Owszem lubić – człowiek może książkę, kolegę, psa... nie ma w tym nic erotycznego’ – <http://diskuse.doktorka.cz/mit-rad-zamilovat-se-milovat/archiv/0/>; dostęp 25.08.2014

⁴⁴ ‘Widzę to dokładnie tak jak Arnika. Dla mnie granica była zawsze jasna. Zakochana byłam na początku w obecnym partnerze. Jesteśmy razem już kilka lat, ale ciągle go kocham. Lubię na przykład ex, z którym rozstaliśmy się już przed 5 laty, ale w dobrej atmosferze. Także chyba jest to tak – zakochanie na początku, kocham kogoś potem, kiedy pierwsze zakochanie mija. A lubię przyjaciół, bliskich, itd.’ – <http://diskuse.doktorka.cz/mit-rad-zamilovat-se-milovat/>; dostęp 25.08.2014

⁴⁵ ‘Lubić to mogę i zupę pomidorową, ale kochać... to jest po prostu coś innego’ – <http://www.poradte.cz/spolecnost/21684-milovat-nebo-mit-rad.html>; dostęp 25.08.2014

⁴⁶ ‘Kocham cię – ma w sobie pewny ładunek seksualny. Kochankowie, spotykając się, zrzucają ubrania, droga prowadzi w kierunku sypialni. Jest w tym tęsknota, miłość, zakochanie i pożądanie. Na dziś, jutro, rok, może dwa. Lubię cię – jest w tym wszystko – uczucie, zrozumienie, miłość, wsparcie. Ze jeden na drugim może polegać, będą razem na dobre i na złe. Nie będą nigdy sami. Jest to jak w niemym filmie, kiedy nie trzeba słów, ponieważ mówią oczy, czyny. W nich wyraża się miłość, czułość, troska. Lubię cię to nie tylko słowa. Tu chodzi o życie.’ – <http://janajerabkova.blog.idnes.cz/c/194377/Milovat-nebo-mit-rad.html>; dostęp 25.08.2014

Czasownik *milovat* nie sprawia trudności w przekładzie; w języku polskim ma swój doskonały ekwiwalent, którym jest czasownik *kochać*.

Obraz 2. Ekwiwalencja czasowników: *mít rád*, *milovat* / *lubić*, *kochać*

W języku polskim nie istnieje natomiast jednostka, która oddawałaby emocje z pogranicza miłości i sympatii i jednocześnie zawierałaby oba te uczucia, ponieważ nie istnieje w tym języku takie pojęcie (koncept). Często nie jesteśmy więc w stanie ustalić, jaki jest adekwatny odpowiednik jednostki *mít rád*. Konfrontując język czeski i polski, doświadczamy w tym przypadku niezrozumienia. Również ankiety i poszukiwania w forach nie okazały się pomocne. W rezultacie nie jesteśmy w stanie stwierdzić, czy problem z tłumaczeniem *mít rád* może być rozwiązany przez szerszy kontekst. W przypadku *mít rád* jako wyznania, mamy nawet pewność, że tak nie jest. Przekładając frazy z tą jednostką, tłumacz decyduje, czy w tekście chodzi o miłość, czy jedynie o sympatię.

Perspektywy

Kwestia znaczenia jednostki *mít rád* i jej adekwatnego tłumaczenia na język polski nie została w tym artykule jednoznacznie rozwiązana. Poza analizą korpusową istnieją jednak inne metody, które warto spróbować wykorzystać w dalszych badaniach. Te można zacząć od próby implementacji metody odszukiwania powtarzalnych struktur, w których analizowana jednostka się pojawia. Mowa o Pattern Grammar (Francis i in. 1996; Hunston i Francis 2000; Ebeling i Ebeling 2013), dzięki której udało się np. automatycznie odróżnić dwa znaczenia innej czeskiej jednostki *být líto*: *žal*, *być przykro* (Kaczmarek w druku).

Wartościowe są też metody gramatyki kognitywnej, zwłaszcza, iż znane są prace dotyczące właśnie miłości (m. in. Bierwiaczonok 2002, Głąbska 2014), niestety sposoby te są trudno aplikowalne w analizach automatycznych.

Obiecująco wygląda też możliwość wykorzystania narzędzia WordSketches⁴⁷ w oparciu o materiał z korpusu równoległego InterCorp.⁴⁸ Jest to jednak kwestia przyszłości, ponieważ o ile możemy zastosować to narzędzie na materiale polskim z korpusu InterCorp, o tyle materiał czeski jesteśmy w stanie analizować tylko poprzez podkorpusy jednojęzyczne języka czeskiego; są one ogromne, a to sprawia, że wyniki są nieporównywalne. Por. ponad 120 tysięcy wyszukanych i przeanalizowanych poświadczeń czasownika *milovat* w języku czeskim (Obraz 3) i jedynie ponad 4 tysiące wyszukanych i przeanalizowanych poświadczeń czasownika *kochać* (Obraz 4):

Concordance		Word List		Word Sketch		Thesaurus		Find X		Sketch-Diff		Corpus Info		
milovat (i) syn freq = 120859 (45.0 per million) Click on collocates in boldface to get multi word sketches.														
has_obj4	21328	16.9	has_subj	15755	6.1	coord	5509	4.3	post_prep	2947	1.6	post_v	389	0.4
brácha	111	6.9	Cage	111	7.67	nenávidět	188	8.09	navzdory	10	3.12	osnova	49	6.59
bližní	68	6.41	Thajec	85	7.32	ctít	200	7.6	nad	190	1.8	dětství	8	2.34
Thajsko	80	6.06	Betty	58	6.63	obdivovat	267	6.76	kvůli	72	1.51	postel	9	1.94
čokoláda	76	5.66	bůh	315	6.33	uctívat	37	6.54	bez	131	1.28	poloha	7	0.96
bůh	175	5.42	Japonec	80	5.99	odpouštět	32	6.25	s	661	0.59	průměr	10	0.67
svíčková	34	5.34	autobusák	20	5.3	hýčkat	25	6.15	od	186	0.43			
cestování	89	5.22	odvaha	85	5.3	zbožňovat	24	6.06	kromě	18	0.42	post_na	178	0.3
příroda	379	5.15	Italos	32	5.11	ochraňovat	12	4.99	vedle	9	0.29	dálka	7	2.09
adrenalin	34	5.09	amerika	21	5.01	mazlit	8	4.99	pro	210	0.21			
sladkost	37	5.07	rus	24	4.88	líbat	16	4.85				has_obj3	136	1.0
luxus	35	4.92	Ježíš	42	4.74	rozmazlovat	6	4.77	has_obj7	445	1.8	Street	15	5.43
hudba	498	4.78	pánbůh	17	4.7	vážít	59	4.45	láska	91	3.62	krasovice	10	5.34
motorek	22	4.78	Francouz	58	4.62	malovat	31	4.12	srdce	29	2.19			
poezie	73	4.75	Řek	23	4.4	uznávat	29	4.07	bůh	13	1.91	post_k	135	0.9
golf	39	4.72	Jerry	13	4.36	žnout	14	3.89	publikum	8	0.58	zbláznění	16	9.84
jazz	47	4.69	Číňan	25	4.32	tancovat	8	3.79				smrt	110	3.24
procházka	79	4.68	lid	51	4.21	důvěřovat	11	3.73				post_od	129	1.7
létání	30	4.68	Čech	191	4.19	toužit	26	3.56	post_s	402	1.2	maličko	22	8.27
hamburger	21	4.67	Angličan	21	4.18	válčit	6	3.56	Vronský	8	7.9	dětství	58	5.2
kůň	176	4.59	jazz	30	4.18	respektovat	44	3.51	černocho	23	5.75	mláďi	14	3.36
fotbal	279	4.54	Američan	100	4.17	rozumět	33	3.49	partnerka	6	2.76			
nakupování	23	4.51	Brito	28	4.16	pečovat	17	3.47	partner	14	0.44			

Obraz 3. Łączliwość czasownika *milovat* wygenerowana przez WordSketch

⁴⁷ “A word sketch is a one-page, automatic, corpus-derived summary of a word’s grammatical and collocational behavior” – <http://www.sketchengine.co.uk/documentation/wiki/Website/Features#Wordsketches> – dostęp 20.09.2014

⁴⁸ Metoda ta bliska jest poniekąd analizie wymogów walencyjnych, która została wykorzystana podczas poszukiwania polskich ekwiwalentów dla innej czeskiej jednostki – *toužit* (Kaczmarek, Rosen 2013)

kochać

ic_pl_ws freq = 4245 (71.9 per million) Click on collocates in boldface to get multi word sketches.

has adv	572	25.3	has acc obj	384	16.9	has subj	151	6.7	post prep	103	0.6
strasznie	<u>15</u>	8.84	bóg	<u>92</u>	9.47	izaaka	<u>3</u>	9.25	nad	<u>6</u>	2.3
bardzo	<u>272</u>	8.73	irena	<u>5</u>	8.11	kto	<u>10</u>	5.81	za	<u>8</u>	1.33
beznadziejnie	<u>5</u>	8.0	ciocia	<u>3</u>	7.4	ktoś	<u>4</u>	4.86	bez	<u>3</u>	1.13
cudownie	<u>5</u>	7.87	ewa	<u>3</u>	7.25	pani	<u>6</u>	3.64	przez	<u>14</u>	0.71

has gen obj	97	1.6	coord	61	2.9	post z	11	0.7	post nad	4	5.9
hrabia	<u>3</u>	6.52	podziwiać	<u>3</u>	7.38	siła	<u>3</u>	2.45	wszystko	<u>4</u>	2.48
kto	<u>12</u>	6.09	chcieć	<u>5</u>	7.1						
bóg	<u>7</u>	5.86	nienawidzić	<u>3</u>	6.92						
ktoś	<u>6</u>	5.5	zanowić	<u>6</u>	6.86						

Obraz 4. Łączliwość czasownika *kochać* wygenerowana przez WordSketch.

Narzędzie to dla czeskiej części korpusu InterCorp jest dopiero w przygotowaniu.

Uzupełnieniem analizy manualnej mogą być również eksperymentalne próby stochastycznego modelowania wyboru ekwiwalentu na podstawie analizy kontekstu (także składniowego)⁴⁹; podjęliśmy je dla innych czeskich czasowników – ich omówienie przynoszą prace: Kaczmarek, Rosen, Hana, Hladká (w druku). Innymi metodami wartymi uwagi są wszelkie sposoby związane z procesem Word Sense Disambiguation⁵⁰, czyli z maszynowym rozróżnieniem znaczenia.

Bez względu jednak na to, jak skomplikowanych metod byśmy nie użyli⁵¹, w niektórych przypadkach przyjdzie nam się zmierzyć wręcz z niemożnością oddania pewnych treści w języku docelowym, ponieważ nie są one wyrażalne również w języku wyjściowym.

⁴⁹ Polegają one na ustalaniu ekwiwalentu na podstawie badania najbliższego otoczenia. Wykorzystywane są w tym celu dwie metody: analiza szeregu kilku leksemów przez i za badanym słowem kluczowym oraz analiza leksemów bezpośrednio zależnych od słowa kluczowego.

⁵⁰ *Word sense disambiguation (WSD) is the ability to identify the meaning of words in context in a computational manner.* – z artykułu Roberto Navigli: *Word Sense Disambiguation: A Survey* - http://www.cse.unt.edu/~tarau/teaching/NLP/papers/ACM_Survey_2009_Navigli.pdf - dostęp 18.11.2014

⁵¹ W językoznawstwie komputerowym znane są prace nad algorytmami ulepszającymi tłumaczenia maszynowe czy różnicującymi znaczenia jednostek wieloznacznych (np. wspomniane już WSD). Badania takie są już na świecie prowadzone od dawna i znane są także takie, które wykorzystują korpusy równoległe. W większości opierają się one na olbrzymich danych uzyskanych z korpusów i bazują na różnych metodach matematycznych (w tym – statystycznych), np. (Liang Tian i in. 2014; Młodzki i in. 2012; Liang Tian i in. 2010; Han i in. 2013; Kędzia i in. 2014). Opracowywane algorytmy wykorzystują też różne podejścia lingwistyczne; szerzej na ten temat – Han i in. 2013. Por. Kaczmarek 2015.

Wcześniej zwróciła na to uwagę (Wierzbicka 1971, 30), pisząc o relacji między przeżywaniem uczuć i mówieniem o nich:

Uczucie to jest coś, co się czuje – a nie coś, co się przeżywa w słowach. W słowach można zapisać myśli – nie można zapisać w słowach uczuć. Myśl jest czymś, co ma strukturę dającą się odtworzyć słowami. Uczucie z natury rzeczy jest pozbawione struktury, a więc niewyrażalne.

Być może dotyczy to także analizowanej jednostki *mít rád*. Gdy słyszymy frazę *mám tě rád / mám tě ráda*, przyjść może nam na myśl Mickiewiczowska *Niepewność: Czy to jest przyjaźń, czy to jest kochanie?*⁵²

6.3. *toužit*

Czasownik *toužit*⁵³ tłumaczony jest jako *tęsknić, pragnąć, marzyć*⁵⁴. Jest to jednostka wieloznaczna i sprawiająca niezwykle problemy z trafnym wyborem ekwiwalentu; wystarczy przyjrzeć się przykładom z InterCorpu:

- *Ale zatím chce, abych život snášel a po smrti toužil.*⁵⁵
- *Je pravda, že toužila po samotě, ale měla přitom manžela i dceru ráda a měla o ně starosti.*⁵⁶
- *Milování s ní bylo vždycky dlouhé, skoro nekonečné, protože dosahovala orgasmu, po kterém lačně toužila, jen s velkým úsilím.*⁵⁷
- *Každý tak mohl toužit po relativně klidném a stabilním životě Francouzů a Němců.*⁵⁸
- *Měl pocit, jako by právě po ní toužil už po mnoho let, jako by ji celou tu dobu hledal po celém světě.*⁵⁹

⁵² Adam Mickiewicz, *Niepewność*, Poezye Adama Mickiewicza, tom 1, Kraków 1899

⁵³ Kwestia ustalania polskich ekwiwalentów dla tego czasownika opisana została w odrębnym artykule: E. Kaczmarska, A. Rosen, *Między znaczeniem leksykalnym a walencją - próba opracowania metody ekstrakcji ekwiwalentów na podstawie korpusu równoległego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” (48), Warszawa 2013, s. 103-121.

⁵⁴ J. Siatkowski, M. Basaj, *Słownik czesko-polski*, Warszawa 2002, s. 809.

⁵⁵ Jaroslav Durych, *Bloudění*, Brno 1993.

⁵⁶ Milan Kundera, *Nesmrtelnost*, Brno 1993.

⁵⁷ Milan Kundera, *Nesmrtelnost*, Brno 1993.

⁵⁸ Gideon Rachman, *Pád velmoci životního stylu*, Paris 2010.

Korpus równoległy oferuje cały zestaw ekwiwalentów; najczęstsze podane są w tabelce poniżej (w nawiasach podane liczby bezwzględne poświadczeń):

<i>toužit</i> (740)		
<i>pragnąć</i> (304)	<i>zależec</i> (8)	<i>potrzeba</i> (3)
<i>chciec</i> (107)	<i>spragniony</i> (7)	<i>pożądany</i> (2)
<i>tęsknić</i> (82)	<i>życzyć</i> (6)	<i>wolec</i> (2)
<i>marzyć</i> (70)	<i>upragniony</i> (5)	<i>wyczekiwać</i> (2)
<i>pożądać</i> (40)	<i>chęc</i> (4)	<i>żądny</i> (2)
<i>ochota</i> (24)	<i>szukać</i> (4)	<i>chętnie</i> (1)
<i>zapagnąć</i> (9)	<i>zatęsknić</i> (4)	<i>korcić</i> (1)
<i>pragnienie</i> (8)	<i>oczekiwać</i> (3)	<i>łaknąć</i> (1)
<i>tęsknota</i> (8)	<i>odczuwać</i> (3)	<i>nasycić</i> (1)

Ekwiwalenty te można zakwalifikować do trzech różniących się znaczeniem grup: *chciec* / *pragnąć*, *tęsknić*, *marzyć*. Przykłady z korpusu InterCorp ukazują jednak, iż w przypadku tego czasownika kontekst może być zawodną i niewystarczającą wskazówką przy wyborze ekwiwalentu:

cs *Jsi krásná, nepřestanu po tobě **toužit** a bát se tvé krásy...*

pl *Jesteś piękna, nigdy nie przestanę cię **pragnąć** i bać się twojej urody...*⁶⁰

cs *Vždycky **jsem toužila** po člověku, který by byl prostý a přímý.*

pl *Zawsze **marzyłam** o człowieku, który był by prosty i bezpośredni.*⁶¹

cs *Celý život **jsem toužila** po skutečném domově.*

⁵⁹ Milan Kundera, *Nesmrtelnost*, Brno 1993.

⁶⁰ Jaroslav Durych, *Bloudění*, Brno 1993 (tłum. Maria Erhartowa, *Zbłąkani*, Kraków 1959).

⁶¹ Milan Kundera, *Žert*, Brno 1991 (tłum. Emilia Witwicka, *Żart*, Warszawa 1991).

pl *Cale życie tęskniłam za prawdziwym domem.*⁶²

Jednym z kryteriów w wyborze właściwego odpowiednika mogłyby być wymogi walencyjne czasownika *toužit* oraz obiekt, z jakim łączy się. Warto więc zbadać, czy istnieje zależność znaczenia czasownika od jego zachowania składniowego⁶³. W tym celu wyróżnione zostały różne schematy, w których pojawia się dany czasownik⁶⁴:

- *toužit po* Oabstr (obiekt abstrakcyjny)
*Netoužím po tomhle slizkém bratrství.*⁶⁵

- *toužit po* Ohum (obiekt ludzki)

*Jsi krásná, nepřestanu po tobě toužit a bát se tvé krásy, miluji tě až do smrti, ale ještě více tě nenávidím.*⁶⁶

- *toužit po / do* OR (obiekt realny)

- *po* + OR

*Když jsem si to uvědomil, přepadlo mne málem zoufalství: cítil jsem se tu jako trosečník a toužil jsem najednou žíznivě po Praze, po své práci, po psacím stolku ve svém bytě, po knihách.*⁶⁷

- *do* + OR

*To tělo již toužilo do hrobu...*⁶⁸

- *toužit* + inf (bezokolicznik)

*Každý z nás touží překročit erotické konvence, erotická tabu, a vstoupit v omámení do království Zakázaného...*⁶⁹

⁶² Michal Ajvaz, *Druhé město*, Praha 1993 (tłum. Leszek Engelking, *Inne miasto*, Sejny 2005).

⁶³ Szerzej o zależności znaczenia jednostki i jej zachowania składniowego – B. Levin, *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*, University of Chicago Press, Chicago 1993.

⁶⁴ Kryteria ustalenia tych sytuacji składniowych oraz wynik analizy za: E. Kaczmarek, A. Rosen, *Między znaczeniem leksykalnym a walencją - próba opracowania metody ekstrakcji ekwiwalentów na podstawie korpusu równoległego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” (48), Warszawa 2013, s. 103-121.

⁶⁵ Milan Kundera, *Žert*, Brno 1991.

⁶⁶ Jaroslav Durych, *Bloudění*, Brno 1993.

⁶⁷ Milan Kundera, *Žert*, Brno 1991.

⁶⁸ Jaroslav Durych, *Bloudění*, Brno 1993.

- *toužit* + S (zdanie podrzędne)

- *toužit, aby*

*Všechno, co se kolem ní dělo, ji obtěžovalo a rušilo a ona toužila, aby se nedělo nic.*⁷⁰

- *toužit po tom, aby*

*Nesmírně toužila po tom, aby se s ní oženil, ale bála se, že kdyby k tomu došlo příliš záhy, cítil by se spoután a ztratila by ho pak tím jistěji.*⁷¹

Analiza wykazała, iż jedynie w przypadku schematu *toužit* + infinitiv zaobserwować można wyraźną zależność pomiędzy składniowym zachowaniem czasownika a jego znaczeniem. Odpowiednikiem jest w tej sytuacji jednostka z pola semantycznego *chcieć* / *pragnąć* również łącząca się z bezokolicznikiem⁷². Badanie pozostałych schematów nie przyniosły tak jednoznacznych rezultatów.

Prezentowana w cytowanym artykule metoda może być poszerzona o dokładniejszą analizę obiektów (szczególnie obiektów abstrakcyjnych; w badanym materiale była ich bowiem największa liczba). Analiza obejmuje badanie hipotetycznych przykładów⁷³ oraz próbę odpowiedzi na pytanie, z jakiego typu abstrakcyjnymi obiektami łączą się dane czasowniki⁷⁴:

- *Śnić o wielkiej miłości / podróży do Afryki*
- *Marzyć o wielkiej miłości / podróży do Afryki*
- *Tęsknić za wielką miłością / podróżą do Afryki (?)*
- *Tęsknić do wielkiej miłości / podróży do Afryki (?)*
- *Pragnąć wielkiej miłości / podróży do Afryki (?)*

⁶⁹ Milan Kundera, *Nesmrtelnost*, Brno 1993.

⁷⁰ Milan Kundera, *Nesmrtelnost*, Brno 1993.

⁷¹ Václav Řezáč, *Rozhraní*, Praha 1944.

⁷² Kryteria ustalenia tych sytuacji składniowych oraz wynik analizy za: E. Kaczmarek, A. Rosen, *Między znaczeniem leksykalnym a walencją - próba opracowania metody ekstrakcji ekwiwalentów na podstawie korpusu równoległego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” (48), Warszawa 2013, s. 103-121..

⁷³ W utworzeniu i doborze przykładów uczestniczyła dr hab. Elżbieta Hajnicz (IPI PAN), której w tym miejscu chciałabym podziękować za cenne uwagi i komentarze.

⁷⁴ Warto przebadać te czasowniki pod kątem ewentualnej łączliwości z obiektem znanym / nieznanym. Musiałoby to być jednak tematem odrębnego badania i zarazem opracowania.

Z analizy wynika, iż czeski czasownik dopuszcza połączenia z oboma obiektami (*toužit po velké lásce / po cestě do Afriky*) i nosi w sobie znaczenia wszystkich trzech wspomnianych odpowiedników polskich. To oznacza, iż każdy przekład z udziałem czasownika *toužit* obarczony być może uproszczeniem i stratą części znaczenia.

6.3.1. Pierwszy etap analizy obejmował ekscerpcję, którą autorzy ograniczyli do oryginalnie czeskich tekstów beletrystycznych z InterCorpu (1,7 mln słów w języku czeskim).

Chcąc przedstawić rozmiar materiału poddanego ekscerpcji, należy dokonać rozróżnienia na oryginały czeskie, polskie i inne (obce), występujące w języku czeskim i polskim. Dane liczbowe wyglądałyby następująco (wszystkie dane liczbowe oprócz frekwencji czasownika podane w milionach słów):

Tabela 1: Liczby słów (w milionach) w beletrystycznych tekstach w czesko-polskiej części korpusu InterCorp (wersja 5)

	czeskie oryginały	polskie oryginały	obce oryginały	Σ
w języku czeskim	1,709	1,757	4,917	8,384
w języku polskim	1,783	1,698	4,903	8,384
<i>f(toužit)</i>	248	146	418	812

Wyszukiwanym lematem był, jak to zostało już wcześniej wspomniane, czasownik *toužit*. Podczas ekscerpcji manualnej (w tej fazie analizy) autorzy pomijali w wyszukiwaniu derywaty i wyrazy bliskoznaczne. W korpusie równoległym czesko-polskim (czeski oryginał, tłumaczenia na język polski, tylko beletrystyka – dalej: BELcz→pl) znaleziono 259 poświadczeń czasownika *toužit*.⁷⁵

⁷⁵ Uzasadnione wydaje się w tym miejscu pytanie, czy InterCorp jest dostatecznie reprezentatywny do tego typu badania i czy reprezentacja różnych wzorów walencyjnych czasownika *toužit* w korpusie InterCorp jest porównywalna z danymi z jednojęzycznego korpusu języka czeskiego. Autorzy sprawdzili to na podstawie Czeskiego Narodowego Korpusu. W korpusie syn (dane z 19.03.2013) znajduje się 1568 milionów pozycji, przy czym czasownik *toužit* ma w nich 49 196 poświadczeń, co wynosi 31,35 ipm (items per million); współczynnik ten nie jest większy od współczynnika dla InterCorpu (BELcz→pl), który wynosi 145,08 ipm. Można więc przyjąć, iż czasownik *toužit* reprezentowany jest w korpusie InterCorp w odpowiednim zakresie.

Druga wątpliwość dotyczy tego, jak wygląda rozkład procentowy różnych wzorów walencyjnych czasownika *toužit* w korpusie jednojęzycznym i InterCorp. Autorzy brali pod uwagę wzory: *toužit po* + Locative, *toužit* + infinitiv, *toužit* + *aby* + S (zdanie). Oprócz obiektu „*aby* + zdanie” badano te wzory po obu stronach czasownika *toužit*. W rezultacie, przy konfrontacji wyników z korpusu syn z ekscerpcją ręczną z InterCorpu (BELcz→pl), okazało się, iż w korpusie syn i InterCorp pojawia się podobna liczba wystąpień

Otrzymane wyniki zostały otagowane pod względem walencji czasownika czeskiego, następnie pogrupowane pod względem walencji i łączliwości z określonym obiektem. Autorzy wyróżnili następujące typy łączliwości:

- **toužit po Oabstr** (obiekt abstrakcyjny)
 - (1) *Netoužím po tomhle slizkém bratrství.*⁷⁶
- **toužit po Ohum** (obiekt ludzki)
 - (2) *Jsi krásná, nepřestanu po tobě toužit a bát se tvé krásy, miluji tě až do smrti, ale ještě více tě nenávidím.*⁷⁷
- **toužit po / do OR** (obiekt realny)
 - **po + OR**
 - (3) *Když jsem si to uvědomil, přepadlo mne málem zoufalství: cítil jsem se tu jako trosečník a toužil jsem najednou žíznivě po Praze, po své práci, po psacím stolku ve svém bytě, po knihách.*⁷⁸
 - **do + OR**
 - (4) *to tělo již toužilo do hrobu.*⁷⁹
- **toužit + inf** (bezokolicznik)
 - (5) *Každý z nás touží překročit erotické konvence, erotická tabu, a vstoupit v omámení do království Zakázaného.*⁸⁰
- **toužit + S** (zdanie podrzędne⁸¹)
 - **toužit, aby**
 - (6) *Všechno, co se kolem ní dělo, ji obtěžovalo a rušilo a ona toužila, aby se nedělo nic.*⁸²

czasownika *toužit* z przyimkiem *po* i obiektem (60,05% vs. 55,98%) oraz *toužit* z bezokolicznikiem (31,59% vs. 30,89%). Różnica występuje jedynie w przypadku wzoru *toužit + aby + S* (3,50% vs. 8,88%).

Trzeci problem dotyczyć może faktu, że do pewnego stopnia śledzimy uzus jednego autora (ewentualnie tłumacza). W poddawanej analizie części InterCorpu (BELcz→pl), w tekstach Kundery wszystkie formy czasownika *toužit* pojawiają się siedmiokrotnie częściej niż we wszystkich innych tekstach. Kundera, jak wynika z przedstawionego podziału, używa mniej połączeń *toužit + po* (52,05% vs. 68,63%), natomiast więcej *toužit + infinitiv* (36,30% vs. 21,57%) oraz *toužit + aby* (10,96% vs. 8,47%). Różnice nie są diametralne, a wysoką częstotliwość tych form można potraktować jako dobrodziejstwo w kontekście badania tego typu.

⁷⁶ (pl) *Nie tęsknię za takim oślizłym braterstwem.*

⁷⁷ *Jesteś piękna, nigdy nie przestanę cię pragnąć i bać się twojej urody, Kocham cię aż do śmierci, ale bardziej cię nienawidzę.*

⁷⁸ (pl) *Kiedy to sobie uprzytomniłem, ogarnęła mnie niemalże rozpacz; czułem się tu jak rozbitek i nagle gorąco zatęskniłem za Pragą, za swoją pracą, za biurkiem w swoim mieszkaniu, za książkami.*

⁷⁹ (pl) *to ciało tęskniło już do grobu.*

⁸⁰ (pl) *Každý z nas pragnie překročit erotyczne konvence, tabu, i v upojeniu vstoupit v království Zakazu.*

⁸¹ Czasownik *toužit*, jak wynika ze zgromadzonego materiału, łączy się z frazą zdaniową na dwa sposoby – bezpośrednio – *toužit, aby* oraz pośrednio (ze wskaźnikiem zespolenia) – *toužit po tom, aby*.

⁸² (pl) *Wszystko, co działo się dookoła, zawadzało jej, męczyło, i pragnęła, by nie działo się nic.*

○ ***toužit po tom, aby***

- (7) *Nesmírně toužila po tom, aby se s ní oženil, ale bála se, že kdyby k tomu došlo příliš záhy, cítil by se spoután a ztratila by ho pak tím jistěji.*⁸³

Každá z grup została następnie przefiltrowana pod kątem polskiego ekwiwalentu (i jego walencji). Wyniki zostały przedstawione w tabelkach ukazujących, „które“ *toužit* w jaki sposób jest przekładane.

❖ **Możliwości rozumienia i przekładu frazy *toužit po Oabstr* (94 poświadczenia)**

Jest to najliczniejsza grupa i najbarwniejsza pod względem przekładu. W przypadku jednostki *toužit* łączącej się z obiektem abstrakcyjnym obserwujemy skłonność tłumaczy do wyboru ekwiwalentu *pragnąć* (oraz jednostek bliskoznacznych, np. *požądać*). Przybliżoną ilość poświadczeń mają tutaj jednak także czasowniki *marzyć* i *tęsknić* (wraz z formami bliskoznacznymi). Na uwagę zasługuje fakt, iż w tej grupie znalazło się najwięcej jednostek *tęsknić* łączących się z przyimkiem *do* jako ekwiwalentów czasownika *toužit*. Pojedynczo pojawiają się także przykłady zawierające inne jednostki (m.in. *dążyć do*, *dybać*, *myśleć*, *szukać*, *upragniony*, *zamierzać*, *žadny*).

- (8) *tam již se ukláněl sám papežský nuncius Karel Caraffa, který tak dlouho toužil po pražských vavřínech, ale probošt již mluvil.*

Ach, tam kłaniał się sam nuncjusz papieski Karol Caraffa, który tak dawno pragnął wawrzynów praskich, ale prepozyt już mówił.

- (9) *Ale zatím chce, abych život snášel a po smrti toužil.*

A tymczasem chce, bym życie znosił, a śmierci pragnął.

- (10) *Toužili po hodnosti císařské, opakoval hrabě a apoštolskému misionáři táhly před očima nejpochemurnější obrazy.*

Marzyli o majestacie cesarskim – powtórzył hrabia, a misjonarzowi apostolskiemu przesunęły się przed oczami najstraszniejsze obrazy.

- (11) *a myslím, že není hříchem, toužíme-li v srdci svém po odpočinku a pokoji.*

i sądzę, że nie jest grzechem, jeśli w głębi serca tęsknimy za odpoczynkiem i spokojem.

- (12) *Toužila po světě, kde lidé mluví jinou řečí než on.*

Tęskniła do świata, w którym ludzie mówią innym językiem niż on.

⁸³ (pl) *Pragnęła bardzo, żeby się z nią ożenił, ale obawiała się, że o ile stanie się to za wcześnie, będzie się czuł spętany, a ona straci go tym prędzej i tym pewniej.*

❖ **Możliwości rozumienia i przekładu frazy *toužit po Ohum* (37 poświadczeń)**

Zgromadzone dane prezentują różne możliwości przekładu na język polski czasownika *toužit*, łączącego się z obiektem ludzkim. Tłumacze najczęściej wybierali jako ekwiwalent jednostkę *pragnąć* (również *zapagnąć*) oraz wyrazy bliskoznaczne (*pożądać*, *mieć ochotę*) – w sumie jednostki te to 64,86% w tej grupie. W przekładach pojawiają się również pozostałe, proponowane przez słowniki odpowiedniki, ale były wybierane zdecydowanie rzadziej (*marzyć* – 5,4%, *tęsknić* 29,72%). Pojedynczo pojawiają się także przykłady zawierające inne jednostki (m.in. *żyć miłość*).

Na podstawie przeprowadzonego badania można by stwierdzić, że czasownik *toužit* łączący się z obiektem ludzkim jest najbliższy znaczeniowo polskiemu czasownikowi *pragnąć*, a także *pożądać*. Zdajemy sobie jednak sprawę, iż dysponując tak niewielkimi danymi, można spreparować całą regułę w oparciu o język danego tłumacza. Przyjrzyjmy się więc przykładom, a w nich kontekstom, w których czasownik *toužit* się pojawia.

➤ **Afekt i kontekst erotyczny:**

(13) *Měl pocit, jako by právě po ní toužil už po mnoho let, jako by ji celou tu dobu hledal po celém světě.*

Poczuł, że to jej właśnie pragnął przez całe lata, że to jej szukał po całym świecie.

(14) *Kdysi toužil jen po nových ženách.*

Niegdyś pożądał tylko nowych kobiet.

(15) *Toužila po něm.*

Pragnęła jego obecności.

➤ **Sytuacje, w których pojawia się *tęsknić* (często części ciała, które „reprezentują” całą osobę):**

(16) *Oči, po kterých touží, jsou oči Tomáše.*

Oczy, do których tęskni, to oczy Tomasza.

(17) *Nemohl jsem najednou vůbec pochopit, proč jsem tak nepřičetně toužil po jejím těle;*

Nie mogłem naraz absolutnie pojąć, dlaczego tak niepoczytalnie pragnąłem jej ciała;

(18) *Toužila po svém vlastním těle, náhle objeveném, nejbližším i nejciziejším a nejvíc vzrušujícím.*

Tęskniła do własnego ciała, nagle odkrytego, najbliższego i najbardziej obcego, najbardziej podniecającego.

- *Tęsknić* – za osobą (istotą), ale również bez kontekstu seksualnego

(19) *Tys neznala Boha, Lucie, ale toužila jsi po něm.*

Tyś nie znała Boga, Lucjo, ale tęskniłaś do Niego.

(20) *Proč by měl Goethe toužit po Herderovi?*

Dlaczego zatem Goethe miałby tęsknić do pośmiertnej obecności Herdera?

(21) *Dlouhé hodiny se jí v duchu zuřivě vysmíval a dlouhé hodiny po ní zoufale toužil.*

Całymi godzinami naśmiewał się z niej w duchu i całymi godzinami rozpaczliwie za nią tęsknił.

- *Bardzo pragnąć / chcieć*

(22) *Copak tys nikdy netoužil po dítěti?*

Czy nigdy nie pragnęłaś mieć dziecka?

- *Marzyć jako opcja przekładu*

(23) *Vždycky jsem toužila po člověku, který by byl prostý a přímý.*

Zawsze marzyłam o człowieku, który byłby prosty i bezpośredni.

(24) *Není to proto, že by ženy, které se chtějí stát matkami, toužily po světlovlasých dětech s modrýma očima, ale protože existuje nedostatek spermatických bank.*

Bez obaw – przyszłe matki nie marzą o błękitnookim i jasnowłosym potomstwie, po prostu w bankach spermy brakuje materiału.

❖ *Możliwości rozumienia i przekładu frazy **toužit po** OR (15 poświadczeń)*

W przypadku tej grupy trudno mówić o jakiejś tendencji. Wszystkie ekwiwalenty mają poświadczenia jednocyfrowe. Najwięcej przykładów zawiera jednostkę *marzyć*, ale pozostałe czasowniki, proponowane przez słowniki, są również obecne (*pragnąć, tęsknić*).

(25) *Mladý muž touží po vlastním divadle.*

Młody mężczyzna marzył o własnym teatrze.

(26) *Celý život jsem toužila po skutečném domově,*

Całe życie tęskniłam za prawdziwym domem,

(27) *Mé patro, vyprahlé po noci zpola probdělé a zpola neklidně prosněné, toužilo po jejím vřelém a mrazivě vonném doušku.*

Moje podniebienie, wyschnięte po nocy na wółprzemarzonej i na wółprześnionej, pragnęło jej gorącego, orzeźwiająco wonnego tyku.

❖ Możliwości rozumienia i przekładu frazy **toužit + inf** (80 poświadczeń)

W przypadku tej grupy możemy mówić o wpływie walencji na znaczenie i rozumienie tego czasownika. Czasowniki *pragnąć*, *chcieć* oraz formy formalnie im bliskie (także derywaty) to 90% wszystkich ekwiwalentów w tej grupie.

(28) *Netouží být po smrti ani s Paulem ani s Brigitou.*

Nie pragnęła również spotkać się z Paulem ani z Brigitte.

(29) *Každý z nás touží překročit erotické konvence, erotická tabu, a vstoupit v omámení do království Zakázaného.*

Każdy z nas pragnie przekroczyć erotyczne konwencje, tabu, i w upojeniu wstąpić w królestwo Zakazu.

(30) *Začal znovu skicovat do náčrtníku obrazy, které toužil namalovat.*

Zaczął znowu szkicować w notatniku obrazy, które pragnął namalować

(31) *Já si taky umím představit, že si člověk touží vzít život.*

Ja również mogę zrozumieć, że człowiek chce ze sobą skończyć.

(32) *Nemohu než to ještě jednou zdůraznit: netoužila vidět pohlaví cizího muže.*

Nie mogę nie podkreślić tego jeszcze raz: nie chciała oglądać organów płciowych obcego mężczyzny.

(33) *když on toužil mluvit sprostě, ona zarputile mlčela*

gdy jemu zachciewało się wulgarnych słów, ona uparcie milczała

(34) *Teprve během těch tří dnů s ním mohla být tak, jak s ním vždycky toužila být.*

Te trzy dni były jedynymi, które udało jej się spędzić przy ojcu w warunkach, o jakich zawsze marzyła.

(35) *Nakonec toužíte poznat někoho obyčejnýho.*

W końcu tęskni się za tym, by poznać kogoś zwyczajnego.

❖ Możliwości rozumienia i przekładu frazy **toužit, aby / po tom, aby** (23 poświadczenia)

Dość wyraźne znaczenie wydaje się mieć czasownik **toužit** łączący się ze zdaniem podrzędnym. Przeważająca liczba przykładów zawiera czasownik *pragnąć* (lub *chcieć*), *marzyć* pojawia się dwa razy, natomiast *tęsknić* w zebranych materiale nie pojawia się w ogóle.

- (36) *Toužila tehdy, aby už jednou skončila ta nebezpečná cesta zrad.*
Pragnęła wówczas, żeby raz wreszcie skończyła się ta niebezpieczna droga zrad.
- (37) *Toužila, aby přišel, toužila, aby ji k sobě pozval!*
Pragnęła, żeby przyszedł, pragnęła, aby zaprosił ją do siebie!
- (38) *Nesmírně toužila po tom, aby se s ní oženil.*
Pragnęła bardzo, żeby się z nią ożenił.
- (39) *Touží, aby ji někdo odnaučil být anachronická!*
Marzy, by ktoś nauczył ją, jak nie być anachroniczną!
- (40) *I on toužil po tom, aby mu nejvyšší soudy stranily a aby mu ústavní soudci byli po vůli.*
Jemu również marzył się odgórnie sterowany wymiar sprawiedliwości – na przykład pod postacią uległych mu sędziów Trybunału Konstytucyjnego.

6.3.2. Drugi etap analizy to ekscerpcja z polskich oryginałów i ich przekładów na język czeski; liczba słów w polskich tekstach oryginalnych jest w przybliżeniu równa liczbie słów w oryginałach czeskich (1,7 mln słów). Poszukiwane były polskie frazy, których czeskim ekwiwalentem w zebranych materiale był czasownik *toužit* (znaleziono 149 poświadczeń⁸⁴). Dalsza metoda postępowania była identyczna jak w pierwszym etapie. Prowadząc badanie w odwrotnym kierunku (polski oryginał i jego przekład na język czeski), autorzy próbowali wyszukać, jakie jednostki z języka polskiego są przekładane jako czasownik *toužit*.

❖ ***toužit po Oabstr*** (57 poświadczeń)

W ponad połowie przykładów w polskiej wersji (oryginał) pojawia się jednostka *pragnąć* (oraz *chcieć, pożądać, spragniony*). W oryginale występują też m.in.: *marzyć o, tęsknić do / za, złąkniony*.

- (41) *Lid byl unaven, po zdařilé revoluci toužil po klidu a vydechnutí.*
Ludność była zmęczona, po udanej rewolucji pragnęła spokoju i wytchnienia.
- (42) *Neuměl jsem toužit po čistých zvucích.*
Nie potrafiłem pożądać czystych dźwięków.
- (43) *jini její synové nebudou toužit po takových výpravách*
inni jej synowie nie o wyprawach takich będą marzyć

⁸⁴ Z całkowitej liczby 149 przykładów 6 nie podlega analizie. Były to błędy celowe autora oryginału polskiego (5 przykładów) oraz błąd wiązania segmentów tekstu (1 przykład).

(44) *jsme v podstatě hrozně citliví a toužíme po ušlechtilých citech krásných žen...*

jesteśmy bardzo czuli i tęsknimy do dobrych uczuć pięknych kobiet...

(45) *Předstíral jsem lásku jako každý samec, který touží po kopulaci.*

Jak každý zlakniony kopulaci samec pozorovalem milość.

❖ **toužit po Ohum** (7 poświadczeń)

Fraza ta jest najczęściej przekładem jednostek *pragnąć* i *pożądać*.

(46) *Tolik jsem snila o této chvíli, tolik měsíců jsem po tobě toužila, tolik let jsem na to čekala, tolik jsem tím trpěla.*

Ja tak marzyłam o tej chwili, tyle miesięcy pragnęłam cię, tyle lat czekałam na to, tyle cierpiałam przez to.

(47) *O to se opírá princip trhání nebo pálení fotografií osob, které příliš nenávidíme, nebo naopak, po nichž příliš toužíme, než abychom mohli nosit jejich podobenky u sebe.*

Na tym polega zapewne darcie lub palenie fotografii osób zbyt znieawidzonych lub, odwrotnie, zbyt beznadziejnie pożądaných, by można było stale mieć ich podobizny przy sobie.

(48) *A ona vběhla jako Lasička mezi stromy, ukryla se do jejich stínu a odtamtud po něm začala toužiti a vzdychati.*

A ona między drzewa, co na placu były jak Łasica wbiegła i, w ich cień się schroniwszy, stamtąd tęsknić do niego i wzdychać zaczęła.

❖ **toužit po OR** (6 poświadczeń)

W przypadku tej grupy nie można mówić o żadnej wyraźnej tendencji. W polskim oryginale znalazły się bowiem różne jednostki (występujące w podobnych liczbach): *chcieć się, łaknąć, marzyć, pragnąć, przepadać*.

(49) *a všichni toužili po vodce, čaji a cigaretách.*

a wszyscy łaknęli wódki, herbaty i papierosów.

(50) *Chtěla si koupit šál, po kterém odedávna toužila.*

Chciała kupić sobie szal, o którym od dawna marzyła.

❖ **toužit + inf** (58 poświadczeń)

Większość wyekscerpowanych przykładów z tej grupy w polskim brzmieniu posiada komponent *pragnąć* albo *chcieć*.

- (51) *Někdy už dokonce toužil prostě zavřít oči a zemřít, a nikdy už nevstát z mrtvých.
Czasami pragnął już nawet, po prostu, zamknąć oczy i umrzeć, i nigdy nie zmartwychwstać.*
- (52) *Horší a menší národy žijí se svými zvířaty a spolu s nimi touží být spaseny.
Gorsze i mniejsze narody żyją ze swoimi zwierzętami i razem z nimi chciałyby zostać zbawione.*
- (53) *Řekl, že to pak bývaly velmi vroucné modlitby a že ho nikterak netoužil usmrtit.
Powiedział, że były to bardzo żarliwe modlitwy i nie budziło się w nim wówczas pragnienie uśmiercenia jego istoty.*

❖ **toužit, aby / po tom, aby** (11 poświadczeń)

Również w tej grupie w polskich wersjach najczęściej występują jednostki *pragnąć* i *chcieć*. Pojawiają się też pojedyncze przykłady z czasownikami *marzyć* i *tęsknić*.

- (54) *Touží jen po tom, aby bylo všechno svědomitě zapsáno a zapláceno.
Pragnie jedynie, by wszystko zostało skrupulatnie odnotowane i zapłacone.*
- (55) *Celý život toužila po tom, aby mohla studovat historii, teprve v důchodu si však udělala dostatek času.
Całe życie chciała studiować historię, ale dopiero na rencie znalazła na to czas.*
- (56) *Oni touží po tom, aby se nám nic nepovedlo a nakonec to dopadlo tak, že nám pošlou pohlednici s pozdravy a přáním všeho nejlepšího.
Marzą o tym, żeby nic się nam nie udało, a przynajmniej, żeby na koniec wyszło na to, iż przyszła kartka z pozdrowieniami i życzeniami wszystkiego najlepszego.*
- (57) *Kdopak by netoužil po tom, aby se ho dotkla, aby o něho zavadila Neviditelná Ruka?
Któż nie tęskni za tym, żeby być dotkniętym, żeby być muśniętym przez Niewidzialną Rękę?*

Reasumując, należy stwierdzić, iż *toužit* pojawia się najczęściej jako przekład polskich konstrukcji z *chcieć*, *pragnąć*, *pożądać*, *tęsknić*, *marzyć*. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, iż często polskie frazeologizmy oraz złożone składniowo i stylistycznie frazy tłumaczone są na język czeski jako *toužit*.

- (58) *Starannie obmyslałam pytanie, które pozwoliło by wydusić z niego więcej, nie dostarczając zarazem żadnej wiedzy.*

*Zato jsem si bedlivě rozmýšlela další otázku, neboť jsem **toužila** vydolovat z něj co nejvíc informací, ale zároveň sama neprozradila pokud možno vůbec nic.*

(59) *Z rovną mnie odpowiedział ostrożnością, że już to pewnie w tej potrzebie Matki naszej serce poczciwe Syna każdego do niej, do niej ptakiem się wrywa.*

*Odvětil mi stejně opatrně, že ví, že v tuto těžkou hodinu potřebuje naše Matka každého svého Syna, jehož srdce po ní **touží** a chce vzlétnouti jak Pták.*

(60) *Jak często i z dumą mawiał ojciec – miałem, czego dusza zapagnie, i nie brakowało mi ptasiego mleka.*

*Jak často a pyšně říkával otec, měl jsem cokoli, po čem jsem **toužil**, včetně ptačího mléka.*

Po analizie jakościowej oryginalnie polskich tekstów i ich przekładów na język czeski, autorzy postanowili przeprowadzić prosty test frekwencyjny, badający częstotliwość pojawiania się różnych form czasownika *toužit* w przekładach z różnych języków (oraz w czeskich oryginałach tłumaczonych na te języki). Badaniu zostały poddane teksty z języka polskiego, niemieckiego, hiszpańskiego i rosyjskiego. W przypadku każdego języka obcego (dla języka czeskiego) częstotliwość występowania czasownika *toužit* jest mniejsza w przekładach (z tego danego języka) na język czeski niż w tekstach oryginalnie czeskich. Tabela 2 z danymi liczbowymi poniżej.

Tabela 2: Różnice w użyciu form czasownika *toužit* w zależności od kierunku przekładu w różnych językach.

język obcy		czeski oryginał	obcy oryginał	czeski oryginał / obcy oryginał
pl	wszystkich słów razem	1 786 732	1 723 278	
	liczba <i>toužit</i>	251	145	
	ipm <i>toužit</i>	140,48	84,14	1,67
de	wszystkich słów razem	2 264 607	4 129 923	
	liczba <i>toužit</i>	291	284	

	<i>ipm toužit</i>	128,50	68,77	1,87
es	wszystkich słów razem	572 136	6 177 880	
	<i>liczba toužit</i>	129	445	
	<i>ipm toužit</i>	225,47	72,03	3,13
ru	wszystkich słów razem	466 519	765 088	
	<i>liczba toužit</i>	97	67	
	<i>ipm toužit</i>	207,92	87,57	2,37

6.3.4. Wyniki ekscerpacji manualnej

Podwójna ekscerpacja pozwoliła autorom na zgromadzenie par ekwiwalentów wybranych przez tłumaczy. Różnych odpowiedników czasownika *toužit* znaleziono ponad 30. Poniższa tabelka (Tabela 3) prezentuje najczęściej pojawiające się ekwiwalenty wraz z ich wymaganiami walencyjnymi. W pierwszej kolumnie znalazły się różne odpowiedniki czasownika *toužit* podzielone według walencji polskiego ekwiwalentu. Pozostałe dwie części tabelki przedstawiają liczbę przykładów, w których czeski czasownik *toužit* z walencją określoną w nagłówku kolumny był przełożony określonym polskim czasownikiem (wraz z jego walencją). Środkowa część tabeli to wynik badania pierwszego etapu, kiedy analizowane były teksty: oryginał – czeski, przekład – polski. Prawa część tabeli prezentuje wyniki badania drugiego etapu: przekład – czeski, oryginał – polski.

Tabela 3: Wyniki ekscerpacji manualnej

<i>toužit (po)</i>	val	Σ	Oa	Oh	OR	inf	S	Σ	Oa	Oh	OR	inf	S	X
<i>chcieć</i>	Oa	0						3	2				1	
<i>chcieć</i>	inf	23	1		1	20	1	9	1			6	2	
<i>chcieć</i>	S	2					2	0						
<i>dążyć do</i>	Oa	2	2					0						
<i>łaknąć</i>	OR	0						2			2			
<i>marzyć o</i>	Oa	24	20			4		6	5			1		
<i>marzyć o</i>	Oh	3	1	2				0						
<i>marzyć o</i>	OR	5			5			1			1			
<i>marzyć</i>	S	3			1		2	0						

<i>mieć ochotę</i>	inf	2		1		1		1				1		
<i>pożądać</i>	Oa	5	5					3	3					
<i>pożądać</i>	Oh	5		5				2		2				
<i>pragnąć</i>	Oa	33	29	1		3		26	25				1	
<i>pragnąć</i>	Oh	12		12				2		2				
<i>pragnąć</i>	OR	3			3			1			1			
<i>pragnąć</i>	Inf	53	4	1	1	44	3	24	1			23		
<i>pragnąć</i>	S	15	1			1	13	3					3	
<i>pragnąć</i>		1		1				4						4
<i>pragnienie</i>	Oa+ing	0						3				3		
<i>(s)próbować</i>	inf	0						2				2		
<i>spragniony</i>	Oa	0						3	3					
<i>tęsknić do</i>	Oa	12	11	1				2	2					
<i>tęsknić do</i>	Oh	5		5				1		1				
<i>tęsknić za</i>	Oa	7	7					1	1					
<i>tęsknić za</i>	Oh	2		2				0						
<i>tęsknić za</i>	OR	2			2			0						
<i>złakniony</i>	Oa	0						2	2					
INNE		27	9	7	2	7	2	35	10	2	2	20		1
Σ		219	81	31	13	73	21	145	45	5	4	36	7	5

Wyniki przedstawione w tabelce 3 ukazują, iż wpływ walencji na przekład czasownika *toužit* widoczny jest najbardziej w przypadku łączliwości analizowanego czasownika z bezokolicznikiem; w tekście polskim najczęściej pojawiają się czasowniki *pragnąć* i *chcieć* łączące się również z bezokolicznikiem. Tylko sporadycznie pojawiają się w tym miejscu pozostałe odpowiedniki proponowane w słowniku tradycyjnym.

W przypadku łączliwości z pozostałymi obiektami trudno stwierdzić wpływ walencji na rozumienie i przekład tego czasownika.

6.3.5. Automatyczna ekstrakcja ekwiwalentów z czesko-polskiego korpusu równoległego

Mając do dyspozycji korpus równoległy czesko-polski, autorzy podjęli próbę automatycznej ekstrakcji par ekwiwalentów z czesko-polskiego korpusu równoległego; lista takich par to słownik wygenerowany metodą automatyczną⁸⁵.

⁸⁵ Por. Jirásek Karel, *Využití paralelního korpusu InterCorp k získávání ekvivalentů pro chorvatsko-český slovník*, [w:] Korpusová lingvistika Praha 2011: 1 – InterCorp, ed. František Čermák, Praha 2011, s. 45-55.

Wykorzystanym narzędziem była GIZA++⁸⁶ – wiązanie segmentów na poziomie wyrazu (word-to-word alignment). GIZA++ jest wolno dostępnym programem, wytworzonym w celu statystycznego przekładu maszynowego, który zawiera moduł wiązania segmentów na poziomie wyrazu (word-to-word alignment). Na wstępie czeskie i polskie teksty były w lematyzowanej formie.⁸⁷

W trakcie ekstrakcji wykorzystane zostały teksty z korpusu InterCorp (wersja 6). Uwzględniona została jedynie beletrystyka (bez rozróżnienia na czeskie, polskie czy obce oryginały) – w tym teksty w języku czeskim: 11,885 mil. słów i teksty w języku polskim 11,860 mil. słów. Wiązanie segmentów (zdań) zostało ograniczone do 1:1, co zwiększa wiarygodność wiązania na poziomie zdania i wyrazu; to oznacza, że były wykorzystane tylko segmenty wiązane 1:1.

Metodą tą wyekstraktowano 8,651 mil. par lematów. Po złączeniu identycznych par (z zachowaniem informacji o ich liczbie) powstało 528 tysięcy haseł dwujęzycznych.

Tabela 4: Pierwszych 12 najczęstszych ekwiwalentów czasowników *toužit* i *pragnąć* wyekstraktowanych automatycznie (BELcz→pl) z części korpusu InterCorp (wersja 6)

304	<i>toužit</i>	<i>pragnąć</i>	455	<i>pragnąć</i>	<i>chtít</i>
107	<i>toužit</i>	<i>chcieć</i>	304	<i>pragnąć</i>	<i>toužit</i>
82	<i>toužit</i>	<i>tęsknić</i>	281	<i>pragnąć</i>	<i>přát</i>
70	<i>toužit</i>	<i>marzyć</i>	55	<i>pragnąć</i>	<i>rád</i>
40	<i>toužit</i>	<i>požądać</i>	42	<i>pragnąć</i>	<i>snažit</i>
24	<i>toužit</i>	<i>ochota</i>	18	<i>pragnąć</i>	<i>aby</i>
9	<i>toužit</i>	<i>zapragnąć</i>	17	<i>pragnąć</i>	<i>potřebovat</i>
8	<i>toužit</i>	<i>pragnienie</i>	16	<i>pragnąć</i>	<i>touha</i>
8	<i>toužit</i>	<i>tęsknota</i>	13	<i>pragnąć</i>	<i>přání</i>
8	<i>toužit</i>	<i>zależec</i>	11	<i>pragnąć</i>	<i>pokoušet</i>
7	<i>toužit</i>	<i>spragniony</i>	11	<i>pragnąć</i>	<i>prahnout</i>
6	<i>toužit</i>	<i>žyczyć</i>	11	<i>pragnąć</i>	<i>zatoužit</i>

Wyekstraktowane pary porównano z wynikami ekscerpcji ręcznej.

Kaczmarek

⁸⁶ Por. <http://www.statmt.org/ Moses/giza/GIZA++.html>; Franz J. Och, Hermann Ney. “A Systematic Comparison of Various Statistical Alignment Models”, *Computational Linguistics*, volume 29, number 1, pp. 19–51, March 2003.

⁸⁷ Do lematyzacji czeskich i polskich tekstów wykorzystano identyczne narzędzia jak w przypadku korpusu InterCorp. Zob. <http://www.korpus.cz/intercorp/?req=page:info>.

Tabela 5: Porównanie ekscerpcji manualnej i automatycznej

pl	cs-pl	pl-cs	wszystkie	cs-pl	pl-cs	wszystkie
chcieć	25	14	109	10,50%	12,73%	15,46%
chęć		1	4		0,91%	0,57%
dążyć	2			0,84%		
łaknąć		3			2,73%	
marzyć	36	9	70	15,13%	8,18%	9,93%
ochota	2	1	24	0,84%	0,91%	3,40%
pożądać	10	5	42	4,20%	4,55%	5,96%
pożądany	1	1	2	0,42%	0,91%	0,28%
pragnąć	118	60	308	49,58%	54,55%	43,69%
pragnienie	3	4	8	1,26%	3,64%	1,13%
(s)próbować		2			1,82%	
spragniony		3	7		2,73%	0,99%
szukać	1		4	0,42%		0,57%
tęsknić	32	5	82	13,45%	4,55%	11,63%
tęsknota			8			1,13%
upragniony			5			0,71%
woleć		1	2		0,91%	0,28%
żądny	1		2	0,42%		0,28%
zależać			8			1,13%
zapragnąć	3	1	9	1,26%	0,91%	1,28%
zatęsknić	1		5	0,42%		0,71%
złakniony	2			0,84%		
życzyć	1		6	0,42%		0,85%
INNE	14	8	22	5,88%	7,27%	3,12%
RAZEM	238	110	705	100,00%	100,00%	100,00%

Tabela 5 porównuje wyniki ekscerpcji ręcznej (cs-pl, pl-cs) i automatycznej (wszystkie). Ekscerpcja automatyczna przeprowadzona została w oparciu o wszystkie teksty znajdujące się w czesko-polskiej części korpusu. Kolumny prezentują liczbę ekwiwalentów czasownika *toužit* przedstawionych w pierwszej kolumnie tej tabeli. Wyniki ekscerpcji automatycznej odpowiadają w przybliżeniu rezultatom ekscerpcji manualnej. Oznacza to, iż automatyczna metoda ekscerpcji ekwiwalentów odniosła spodziewany efekt i należy oczekiwać, iż możliwe jest przeprowadzanie kolejnych badań w oparciu o tę metodę (mimo tego, iż obie metody – manualna i automatyczna – korzystały z nieidentycznych korpusów; do ekscerpcji automatycznej autorzy wykorzystali wszystkie teksty – oryginały i przekłady również z innych języków, jednak ciągle były to teksty beletrystyczne. Dodanie tekstów

obcych było wskazane ze względu na to, iż wyniki metody automatycznej są bardziej wiarygodne przy większej ilości danych).

Metoda ta nie bierze jednak pod uwagę walencji, ale opiera się o kontekst. W dalszej fazie można by zamiast par leksemów ekstraktować pary istotnych kolokacji, natomiast w odleglejszej perspektywie wykorzystać syntaktycznie anotowane teksty (równoległy bank drzew – parallel treebank).

Automatycznie wygenerowany słownik można wykorzystać jako uzupełnienie konwencjonalnego dwujęzycznego słownika; dla użytkownika znającego obydwa języki, a poszukującego różnych znaczeń danego leksemu automatycznie wygenerowany słownik może mieć duże znaczenie (choćby w przypadku badań translatorskich czy frekwencyjnych). Może się okazać również niezastąpionym narzędziem w badaniach leksemów pewnego typu np. zdrobnień (w tym przypadku wypadku korzystniejsze byłoby wykorzystanie sortowania a tergo).